

Marian Siemakowicz
(Warszawa)

Organizacja szkolnictwa dla ludności białoruskiej w II Rzeczypospolitej

Działania polskich władz oświatowych w latach 1918-1939 dowodzą, że wypełnienie postulatów i potrzeb ludności białoruskiej w zakresie szkolnictwa ewoluowało od zamiaru wypełnienia zobowiązań międzynarodowych i konstytucyjnych poprzez zapewnienie zainteresowanej ludności nauki języka białoruskiego w szkołach białoruskich, dalej wykonania postanowień ustawy szkolnej z 1924 r. w postaci szkół utrakwistycznych, następnie zapewnienia nauki tego języka jako przedmiotu w szkołach polskich, aż do ograniczenia się wyłącznie do nauki w języku polskim.

I. Międzynarodowe zobowiązania Polski w zakresie szkolnictwa mniejszości narodowych. Traktaty wersalskie

Podpisując 28.06.1919 r. traktat wersalski Polska zobowiązała się do przyjęcia postanowień, które uznano za konieczne dla ochrony mniejszości narodowych, religijnych i etnicznych. Jednocześnie Polska godziła się na zamieszczenie tych postanowień w osobnym dokumencie tzw. Małym Traktacie Wersalskim (MTW)¹. Brak podpisu przedstawiciela USA przy ratyfikacji MTW sprawił, że traktat ten był formalnie nieważny. Wszedł on w życie wyłącznie na podstawie jednostronnego aktu woli Rządu RP, który doprowadził także do jego przyjęcia przez Sejm Ustawodawczy (ustawa z 1.09.1919 r.)². W ten sposób wyrażano zgodę na objęcie mniejszości — w tym ludności białoruskiej — ochroną międzynarodową.

¹ Art. 93 Traktatu Wersalskiego był ratyfikowany przez Sejm Ustawodawczy RP w dniu 31.07.1919 r., DzURP 1920, nr 35, poz. 200.

² DzURP 1920, nr 110, poz. 728; J. Makowski, *Mniejszości w prawienarodów*, [w:] *Encyklopedia nauk politycznych*, Warszawa 1938, s. 959-960.

Na konferencji wersalskiej przyjęto zasadę rozstrzygnięcia kwestii narodowych, zaproponowaną przez prezydenta USA W. Wilsona. Postanowiono wyodrębnić i organizować wszelkie narody do życia w ramach niepodległych państw narodowych. Zgodnie z tym założeniem, w jednym państwie może być tylko jeden naród, a więc w przypadku państwa polskiego wszyscy jego mieszkańcy stawali się automatycznie Polakami. Z punktu widzenia prawnego, w każdym państwie nie ma ani większości, ani mniejszości narodowych, jest tylko naród „państwowy”. Traktat wersalski utożsamiał więc państwo ze zorganizowanym narodem. Tym należy tłumaczyć taką a nie inną redakcję MTW, który wyodrębnił tylko mniejszości rasowe, religijne i językowe. Poza tym MTW nie przyznał mniejszościom praw zbiorowych, lecz tylko prawa indywidualne. Przyznając mniejszościom pełnię praw obywatelskich i dając jednocześnie możliwość zakładania własnych instytucji, traktat odrzuca koncepcję organizowania ich w odrębne związki o charakterze publiczno-prawnym, odmawiając tym samym — jako całości — osobowości prawnej. Wynika to z dosłownego brzmienia 8, 9 i 12 art. MTW, gdzie użyto sformułowania „obywatele polscy należący do mniejszości”³.

Dużo kontrowersji budziły artykuły dotyczące uprawnień językowych mniejszości w zakresie szkolnictwa. Kwestii tej dotyczyły następujące artykuły MTW:

Art. 1. Polska zobowiązuje się, że postanowienia zawarte w artykułach 2-8... będą uznane za prawa zasadnicze (fundamentales)...

Art. 7. Wszyscy obywatele polscy bez różnicy rasy, języka lub religii będą równi wobec prawa i korzystać będą z tych samych praw cywilnych i politycznych...

Art. 8. Obywatele polscy należący do mniejszości etnicznych (ethniques-racial), religijnych lub językowych będą korzystali z takiego samego traktowania i z takich samych gwarancji ustawowych, jak inni obywatele polscy. Mianowicie (w szczególności — ang.) będą mieli równe prawa do zakładania, prowadzenia i kontrolowania własnym kosztem instytucji dobroczynnych, religijnych lub społecznych, szkół i innych zakładów wychowawczych oraz prawo swobodnego używania w nich języka i swobodnego w nich wykonywania praktyk religijnych.

Art. 9. W miastach i okręgach (districts), zamieszkałych przez znaczny odłam (proportion) obywateli języka innego niż polski, Rząd polski udzieli w sprawach nauczania publicznego odpowiednich ułatwień, aby zapewnić w szkołach początkowych udzielanie dzieciom takich obywateli polskich nauki w ich własnym języku. Postanowienie to nie przeszkodzi Rządowi polskiemu uczynić w tych szkołach nauczanie języka polskiego obowiązkowym.

³ K. Kierski, *Ochrona praw mniejszości w Polsce*, Poznań 1933, s. 262 i 267; B. Boffa, *Ochrona mniejszości w prawie narodów*, Warszawa 1928, s. 3-4.

W miastach i okręgach, zamieszkałych przez znaczny odłam obywateli polskich należących do mniejszości etnicznych, religijnych lub językowych, mniejszościom tym zostanie zapewniony słuszny udział w korzystaniu (benefice-enjoyment) oraz w przeznaczaniu (affectation-application) sum, które budżet państwowy, budżety miejskie lub inne przyznają z funduszy publicznych na cele wychowawcze, religijne lub dobroczynne...

MTW zagwarantował ponadto swobodę uprawiania praktyk religijnych pozostających w zgodzie z porządkiem publicznym i dobrymi obyczajami oraz używanie języków niepolskich w stosunkach prywatnych, religijnych, w prasie i publikacjach, w sądach i na zebraniach publicznych (art. 2, art. 7 ust. 3 i 4)⁴.

Niejasności treści MTW stworzyły warunki do różnych interpretacji przy określaniu statusu mniejszości oraz ich uprawnień⁵.

Na podstawie art. 8 obywatele polscy należący do mniejszości otrzymali prawo swobodnego używania własnego języka jako wykładowego we wszystkich szkołach i zakładach wychowawczych, zakładanych i prowadzonych własnym kosztem oraz swobodę wykonywania w nich praktyk religijnych (nauczania religii, odmawiania modlitw itp.).

Wątpliwości wywołują się przy interpretacji ust. 1 art. 9 dotyczącego szkół publicznych, który nie został uznany za prawo zasadnicze. Zobowiązano w nim rząd polski do udzielenia w dziedzinie nauczania publicznego odpowiednich ułatwień mniejszościom zamieszkałym w miastach i okręgach, w których stanowili znaczny odłam, dla zapewnienia dzieciom obywateli należących do mniejszości możliwości pobierania w szkołach początkowych nauki w ich własnym języku. W szkołach tych (podobnie jak w prywatnych) przedmiotem obowiązkowym stawał się język polski.

Nie zostało sprecyzowane, co należy rozumieć przez określenie „okręg” (disrict). Prawdopodobnie chodzi o gminę, gdyż w MTW poza „okręgami” (districts) jest mowa o miastach (villes). Następny problem powstał przy zdefiniowaniu określenia „znaczny odłam” (proportion considerable) obywateli. Prawdopodobnie autorom traktatu chodziło nie o bezwzględną liczbę obywateli należących do mniejszości, lecz ich odsetek w danej jednostce

⁴ K. Kierski, *Ochrona...*, s. 87-94; A. Deryng, *Międzynarodowe zobowiązania Polski w zakresie szkolnictwa mniejszości narodowych*, Lwów 1927, s. 6.

⁵ por.: F. Brzeziński, *Prawa mniejszości*, Warszawa 1930; S. Kutrzeba, *Mniejszości w najnowszym prawie międzynarodowym*, Lwów 1925; T. Koźmiński, *Sprawamniejszości*, Warszawa 1922; A. Deryng, *Międzynarodowe zobowiązania Polski w zakresie szkolnictwa mniejszości narodowych*, Lwów 1927; B. Bouffal, *Ochrona mniejszości w prawie narodów*, Warszawa 1928; K. Kierski, *Ochrona...*, s. 87-94; W. Sworakowski, *Międzynarodowe zobowiązania mniejszościowe Polski*, Warszawa 1935; J. Kornecki, *Szkolnictwo dla mniejszości narodowych w Polsce*, Warszawa 1929; J. Zaleski, *Międzynarodowa ochrona mniejszości*, Warszawa 1932; T. Kaniowski, *Ustawodawstwo w Polsce w odniesieniu do szkolnictwa dla mniejszości narodowych*, Muzeum 1927, z. 1-2.

terytorialnej, przy czym traktat nie podaje tej wielkości (w ustawie z 31.07.1924 r., zawierającej niektóre postanowienia o organizacji szkolnictwa, odsetek ten wynosił 25%). Nie wyjaśniono również, na czym mają polegać „odpowiednie ułatwienia” (*des facilites appropriées*). Z dosłownej treści wynika, że miały one dotyczyć wyłącznie nauczania publicznego. Pominęto więc szkolnictwo prywatne. Charakter i zakres „ułatwień” zależały całkowicie od uznania polskich władz oświatowych. Poza tym dotyczyły one tylko szkół początkowych, elementarnych (*les écoles primaires*) — wyłączono z nich szkoły średnie i wyższe⁶. Pojawiły się opinie, że MTW nie zobowiązuje do tworzenia przez rząd polski odrębnych szkół mniejszościowych⁷. Niemniej jednak w podobnym traktacie mniejszościowym, który podpisała Czechosłowacja, wyraźnie zaznaczono, że dzieci obywateli należących do mniejszości językowych mają prawo pobierać naukę w ich języku ojczystym nie tylko w początkowych szkołach publicznych, lecz także w średnich, a nawet w wyższych⁸.

Kolejne wątpliwości budzi ust. 2 art. 9 dotyczący subsydiowania szkolnictwa mniejszościowego. Władze polskie zobowiązały się oddawać mniejszościom pewne sumy z budżetów publicznych (państwowego i związków samorządowych) m.in. na cele wychowawcze. Nie mogło to dotyczyć systemu nauczania publicznego, a więc szkół prowadzonych przez państwo lub samorządy, gdyż odnosił się do nich ust. 1 art. 9. MTW dopuścił więc możliwość subwencjonowania przez państwo polskie szkół i zakładów wychowawczych mniejszości, znajdujących się w rękach prywatnych⁹.

Na podstawie art. 8 obywatele polscy należący do mniejszości uzyskali prawo do zakładania, utrzymywania, prowadzenia i kontrolowania własnym kosztem (*a leurs frais*) różnego rodzaju instytucji, w tym szkół początkowych, średnich i wyższych oraz zakładów wychowawczych. Prawo ich zakładania i prowadzenia otrzymały osoby fizyczne (poszczególne jednostki występujące w charakterze właścicieli szkół) lub osoby prawne (np. towarzystwa o charakterze społeczno-kulturalnym). Nie otrzymali tego prawa przedstawiciele mniejszości występujący kolektywnie jako pewne ciało zbiorowe, co wynikało z ogólnych założeń MTW. Z treści art. 8 można wywnioskować, że zakładanie i prowadzenie prywatnych szkół „mniejszościowych” miało się odbywać na ogólnych zasadach przewidzianych przez ustawodawstwo RP dla wszystkich obywateli polskich. Z tego zaś wynika, że w gestii polskich władz szkolnych leżało sprawowanie ogólnej kontroli nad progra-

⁶ F. Brzeziński, *Prawa...*, s. 17; T. Koźmiński, *Sprawa...*, s. 121-122; K. Kierski, *Ochrona...*, s. 215-217; S. Kutrzeba, *Polskie prawo polityczne*, Warszawa 1930, s. 123; Ustawa zawierająca niektóre postanowienia o organizacji szkolnictwa z 31.07.1924 r., DzURP 1924, nr 79, poz. 266.

⁷ J. Kornecki, *Szkolnictwo...*, s. 7.

⁸ K. Kierski, *Ochrona...*, s. 216; A. Deryng, *Międzynarodowe...*, s. 9.

⁹ A. Deryng, *Międzynarodowe...*, s. 10.

mem i kierunkiem nauczania i wychowania w prywatnych szkołach i zakładach wychowawczych.

Traktat ryski

Traktat pokojowy między Polską a Rosją i Ukrainą, podpisany w Rydze 18.03.1921 r., stanowił „dodatkowe zabezpieczenie” praw mniejszości białoruskiej. Nie podpisali go przedstawiciele Białorusi, mimo iż w tym czasie istniał formalnie rząd Białoruskiej Republiki Ludowej (Łastowskiego), gdyż jego przedstawiciele nie zostali dopuszczeni do rozmów pokojowych. Postanowienia dotyczące ochrony praw językowych, kulturalnych, oświatowych i religijnych zawarte są w ust. 1 art. 7:

Rosja i Ukraina zapewniają osobom narodowości polskiej znajdującym się w Rosji, Ukrainie i Białorusi na zasadzie równouprawnienia narodowości wszystkie prawa zabezpieczające swobodny rozwój kultury i języka oraz wykonywanie obrządków religijnych. Wzajemnie Polska zapewnia osobom narodowości rosyjskiej, ukraińskiej i białoruskiej znajdującym się w Polsce wszystkie te prawa.

Osoby narodowości polskiej znajdujące się w Rosji, Ukrainie i Białorusi mają prawo w ramach ustawodawstwa wewnętrznego pielegnować swój język ojczysty, organizować i popierać własne szkolnictwo, rozwijać swoją kulturę i tworzyć w tym celu stowarzyszenia i związki. Z tych samych praw w ramach ustawodawstwa wewnętrznego korzystać będą osoby narodowości rosyjskiej, ukraińskiej i białoruskiej znajdujące się w Polsce.

Obie układające się strony zobowiązują nie mieszać się bezpośrednio ani pośrednio do spraw ustroju i życia Kościoła oraz związków wyznaniowych znajdujących się na terytorium drugiej strony.

Sejm Ustawodawczy ratyfikował traktat ryski 15.04.1921 r. Protokół o wymianie ratyfikacji sporządzono i podpisano w Mińsku 30.04.1921 r.¹⁰

Konstytucyjna ochrona szkolnictwa mniejszości narodowych

Art. 1 Małego Traktatu Wersalskiego nałożył na Polskę obowiązek uznania części postanowień zawartych w tym traktacie za prawa zasadnicze. Zamieszczone w ustawie konstytucyjnej z 17.03.1921 r. artykuły dotyczące szkolnictwa mniejszości narodowych stanowiły dalsze rozwinięcie lub ulepszoną wersję stosownych artykułów MTW. W rozdziale V pt. „O powszechnych obowiązkach i prawach obywateli” Konstytucji Marcowej znalazły się następujące artykuły:

Art. 95. Rzeczpospolita Polska zapewnia na swoim obszarze zupełną ochronę życia, wolności i mienia wszystkim bez różnicy pochodzenia, narodowości, języka, rasy i religii.

Cudzoziemcy używają pod warunkiem wzajemności równych praw z obywatelami Państwa Polskiego oraz mają równe z nimi obowiązki, o ile ustawy wyraźnie nie wymagają obywatelstwa polskiego.

¹⁰ DzURP 1921, nr 49, poz. 299 i 300.

Art. 96. Wszyscy obywatele są równi wobec prawa. Urzędy publiczne są w równej mierze dla wszystkich dostępne na warunkach prawem przypisanych.

Art. 109. Każdy obywatel ma prawo zachowania swej narodowości i pielęgnowania swojej mowy i właściwości narodowych.

Osobne ustawy państwowe zabezpieczą mniejszościom w Państwie Polskim pełny i swobodny rozwój ich właściwości narodowych przy pomocy autonomicznych związków mniejszości o charakterze publiczno-prawnym w obrębie związków samorządu powszechnego.

Państwo będzie miało w stosunku do ich działalności prawo kontroli oraz uzupełnienia w razie potrzeby ich środków finansowych.

Art. 110. Obywatele polscy należący do mniejszości narodowych, wyznaniowych lub językowych mają równe z innymi obywatelami prawo zakładania, nadzoru i zawiadywania swoim własnym kosztem zakładów dobroczynnych, religijnych i społecznych, szkół i innych zakładów wychowawczych oraz używania w nich swobodnie swej mowy i wykonywania przepisów swej religii.

Art. 111. Wszystkim obywatelom poręcza się wolność sumienia i wyznania.

Art. 117. Badania naukowe i ogłaszanie ich wyników są wolne. Każdy obywatel ma prawo nauczać, założyć szkołę lub zakład wychowawczy i kierować nimi, skoro uczyni zadość warunkom w ustawie przepisanej, w zakresie kwalifikacji nauczycieli, bezpieczeństwa powierzonych mu dzieci i lojalnego stosunku do Państwa.

Wszystkie szkoły i zakłady wychowawcze, zarówno publiczne jak i prywatne, podlegają nadzorowi władz państwowych w zakresie przez ustawy określonym.

W stosunku do mniejszości narodowych odnosiły się także artykuły dotyczące ogólnych spraw szkolnictwa, a mianowicie:

Art. 94. Obywatele mają obowiązek wychowania swoich dzieci na prawych obywateli Ojczyzny i zapewnienia im co najmniej początkowego wykształcenia.

Obowiązek ten określi bliżej osobna ustawa.

Art. 118. W zakresie szkoły powszechnej nauka jest obowiązkową dla wszystkich obywateli Państwa. Czas, zakres i sposób pobierania tej nauki określi ustawa.

Art. 119. Nauka w szkołach państwowych i samorządowych jest bezpłatna.

Art. 120. W każdym zakładzie naukowym, którego program obejmuje kształcenie młodzieży poniżej lat 18, utrzymywanym w całości lub w części przez państwo lub ciała samorządowe, jest nauka religii dla wszystkich uczniów obowiązkowa. Kierownictwo i nadzór nauki religii w szkołach należy do właściwego związku religijnego z zastrzeżeniem naczelnego prawa nadzoru dla państwowych władz szkolnych.

Najbardziej interesujące są art. 109 i 110. Ust. 1 art. 109 wywodzi się z projektów Komisji Konstytucyjnej Sejmu i tzw. Ankiety, natomiast ust. 2 i 3 art. 109 z projektu konstytucji Związku Ludowo-Narodowego. Art. 110

stanowi prawie dosłowne powtórzenie postanowień zawartych w art. 8 MTW. Nie został natomiast zamieszczony w konstytucji art. 9 MTW (zgodnie z art. 1 tego traktatu). W ten sposób państwo polskie uchyliło się od organizacji publicznego nauczania w językach mniejszości¹¹.

Poza ramy MTW wyszedł ust. 2 art. 109, dopuszczający możliwość tworzenia przez mniejszości narodowe związków o charakterze publiczno-prawnym. Naprzeciw temu postanowieniu wyszła ustawa z 26.09.1922 r. o zasadach powszechnego samorządu wojewódzkiego ze szczególnym uwzględnieniem województw lwowskiego, tarnopolskiego i stanisławowskiego. Odnosiła się ona także do pozostałych województw. W myśl tej ustawy województwa stawały się jednostkami samorządowymi, a prawo do stanowienia w sprawach należących do ich zakresu działania miało przysługiwać sejmikom wojewódzkim. Osobne ustawy miały określić jakie sprawy wchodziłyby w zakres działalności samorządu; zwłaszcza z dziedziny kulturalnej, gospodarczej, administracji samorządowej i skarbowości publicznej. Sejmiki wojewódzkie miały otrzymać prawo uchylania ustaw w granicach postanowień konstytucji oraz ustaw państwowych. Ustawa powyższa nigdy nie została zrealizowana w województwach wschodnich i południowych z obawy przed zdominowaniem sejmików przez przedstawicieli mniejszości ukraińskiej i białoruskiej¹².

Konstytucja Marcowa stanowiła podstawy do uregulowania ustawodawstwa polskiego, w tym zagadnienia mniejszości narodowych. Dokument ten jako pierwszy wprowadził do ustawodawstwa polskiego pojęcie „mniejszość narodowościowa”.

Postanowienia Konstytucji Marcowej dotyczące szkolnictwa mniejszości narodowych weszły bez zmian do Konstytucji Kwietniowej (art. 81)¹³.

II. Organizacja władz szkolnych na ziemiach wschodnich

Ujednolicanie organizacji polskich władz szkolnych zapoczątkowała ustawa z 4.06.1920 r. o tymczasowym ustroju władz szkolnych. Od tej pory kierownictwo naczelne i nadzór zwierzchni nad szkolnictwem sprawował minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Zniesiono zależność władz i urzędów szkolnych od organów administracji politycznej. Opierając się na tej ustawie minister WRiOP rozpoczął organizację kuratoriów okręgów szkolnych jako organów władz szkolnych II instancji, także na terenach przyłączanych stopniowo do Polski¹⁴.

¹¹ DzURP 1921, nr 49, poz. 267; L. Zieleniewski, *Zagadnienie mniejszości narodowych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Sprawy Narodowościowe” 1935, nr 1-2, s. 12-37; „Rocznik Pedagogiczny” 1923, R. 1, s. 530-541.

¹² DzURP 1922, nr 90, poz. 825.

¹³ Ustawa konstytucyjna z 23.04.1935 r., DzURP 1935, nr 30, poz. 227.

¹⁴ M. Pollak, *Organizacja władz szkolnych II instancji w ciągu dziesięciolecia Polski Odrodzonej*, „Oświata i Wychowanie” 1929, z. 2, s. 113-222; DzURP 1920, nr 50, poz. 304.

W 1921 r. na obszarze ziem objętych umową o preliminaryjnym pokoju i rozejmie podpisaną w Rydze 20.10.1920 r. powstały trzy okręgi szkolne: nowogródzki, poleski i wołyński. W skład województwa nowogródzkiego wchodziły następujące powiaty: Baranowicze, Duniłowicze, Dżisna, Lida, Nieśwież, Nowogródek, Słonim, Stołpce, Wilejka, Wołożyn, natomiast poleskiego: Brześć nad Bugiem, Drohiczyn, Kamień Koszyrski, Kobryń, Kosów, Łuniniec, Sarny, Pińsk, Prużany. Na czele tych okręgów szkolnych stanęli delegaci ministra WRiOP. Zakres ich działania był identyczny jak w przypadku kuratorów okręgów szkolnych¹⁵.

W 1922 r. zlikwidowano delegatury. Miejsce delegatów zajęli kuratorzy okręgów szkolnych. W tym samym roku na ziemiach północno-wschodnich RP utworzono trzy okręgi szkolne: poleski — w granicach województwa poleskiego oraz powiatów Nieśwież, Baranowicze i Stołpce woj. nowogródzkiego; białostocki — w granicach woj. białostockiego oraz powiatów Lida, Nowogródek, Słonim i Wołożyn woj. nowogródzkiego; wileński — obejmujący Ziemię Wileńską (powiaty Wilno, Troki, Oszmiana, Święciany, Brasław) oraz powiaty Dżisna, Duniłowicze i Wilejka¹⁶. Jednocześnie na obszar tych okręgów rozciągnięto moc ustawy o tymczasowym ustroju władz szkolnych, poza przepisem dotyczącym zależności administracji szkolnej od państwowej¹⁷.

W 1925 r. wszedł w życie statut Kuratorów Okręgów Szkolnych. Kurator jako organ administracji publicznej bezpośrednio podlegał pod względem osobowym i służbowym ministrowi WRiOP. Kurator sprawował nadzór i kierownictwo nad wszystkimi zakładami naukowymi i wychowawczymi, poza szkołami wyższymi. Kuratorium dzieliło się na następujące wydziały: ogólny, szkolnictwa powszechnego, szkolnictwa średniego i szkolnictwa zawodowego¹⁸.

W 1927 r. nastąpiły kolejne zmiany w organizacji okręgów szkolnych. Zniesiono kuratorium białostockie, które rozdzielono między okręgi warszawski (terytorium woj. białostockiego) i wileński. W skład kuratorium wileńskiego weszły powiaty woj. nowogródzkiego. Całokształt spraw szkolnych odnoszących się do szkolnictwa białoruskiego został scentralizowany w Wilnie¹⁹.

Na podstawie rozporządzenia Prezydenta RP z 19.01.1928 r. zniesiono zależność władz i urzędów szkolnych od organów administracji politycznej. Kuratorzy okręgów szkolnych, mimo bezpośredniej podległości Ministerstwu WRiOP, zostali zobowiązani do uzgadniania z wojewodami projek-

¹⁵ DzURP 1920, nr 115, poz. 760; DzURP 1921, nr 15, poz. 91; DzURP 1921, nr 16, poz. 93.

¹⁶ DzURP 1922, nr 26, poz. 213; Dz. U. RP 1922, nr 34, poz. 279, 283, 285 i 286; *Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1925/26*, GUS, Warszawa 1927, dział XX, tab. 1.

¹⁷ DzURP 1922, nr 27, poz. 222.

¹⁸ Dz. Urz. MWRiOP 1924, nr 19, poz. 191.

¹⁹ DzURP 1927, nr 81, poz. 711; *Rocznik Statystyki RP 1928*, GUS, Warszawa 1929, dział XVI, tab. 1; „Oświata Polska” 1927, R. IV, nr 1, s. 5.

tów swych zarządzeń natury ogólnej, z zastrzeżeniem, że w przypadku różnicy zdań, spór rozstrzygał minister. W ten sposób wojewoda jako przedstawiciel rządu RP stał się organem nadzorującym działalność władz szkolnych. W podobnym stopniu podporządkowano inspektorów szkolnych starostom powiatowym²⁰.

W 1932 r. nastąpiły kolejne zmiany w organizacji okręgów szkolnych. W skład wileńskiego okręgu szkolnego weszły woj. wileńskie i nowogródzkie oraz powiaty Grodno, Wołkowysk i Suwałki woj. białostockiego. Natomiast w okręgu brzeskim znalazły się woj. poleskie oraz powiaty Białystok, Bielsk, Augustów i Sokółka woj. białostockiego²¹.

W 1933 r. okręgi szkolne podzielono na obwody szkolne, które mogły się składać z jednego lub więcej powiatów administracji ogólnej. Okręg wileński podzielono na następujące obwody: brasławski, głębocki, oszmiański, postawski, święciański, wilejski (w tym pow. Mołodeczno), baranowicki, lidzki, nieświeski (w tym pow. Stołpce), nowogródzki, wileński-miejski, wileński, słonimski, szczuczynski, wołożyński, grodzieński, wołkowyski i suwalski (w tym pow. Augustów). Natomiast w skład okręgu brzeskiego weszły obwody: brzeski, drohicki, koszyrski, kobryński, kosowski, łuniniecki, piński, prużański, stoliński, białostocki (w tym pow. Wysokie Mazowieckie), bielski, sokólski, łomżyński i ostrołęcki. Stan ten przetrwał do końca II Rzeczypospolitej²².

Pozycja inspektora szkolnego powiatowego, jako władzy I instancji, została określona w rozporządzeniu Rady Ministrów z 8.02.1921 r. dotyczącym utworzenia władz szkolnych na obszarze województw nowogródzkiego, poleskiego i wołyńskiego. Na mocy tego dokumentu kierowanie szkolnictwem powszechnym, wychowaniem przedszkolnym i oświatą pozaszkolną powiatu należało do inspektora szkolnego, bezpośrednio podlegającego delegatowi ministra WRiOP (od 1922 r. kuratorowi okręgu szkolnego). W ten sposób zniesiono podległość inspektora szkolnego od władz administracji ogólnej. Zakres jego kompetencji był znaczny — do jego zadań należała m.in. administracja publicznych szkół powszechnych, nadzór nad instytucjami prywatnymi, układanie budżetu i asygnowanie kwot w ramach budżetu zatwierdzonego, projektowanie sieci szkolnej, zakładanie, przekształcanie i zwijanie szkół publicznych, przedstawianie delegatowi (kuratorowi) wniosków na prowadzenie prywatnych szkół powszechnych, zatwierdzanie kierowników i nauczycieli tych zakładów²³.

²⁰ DzURP 1928, nr 11, poz. 86; *Szkolnictwo a władze administracyjne*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1928, nr 8, s. 171.

²¹ *Statystyka Polski*, GUS, Warszawa 1933, seria C, z. 9, s. 9.

²² DzURP 1933, nr 50, poz. 389; DzURP 1933, nr 61, poz. 459.

²³ M. Pollak, *Organizacja władz szkolnych I instancji w ciągu dziesięciolecia Polski Odrodzonej*, „Oświata i Wychowanie” 1929, z. 4, s. 477-491; DzURP 1921, nr 15, poz. 91.

W dniu 10.04.1917 r. Tymczasowa Rada Stanu Królestwa Polskiego uchwaliła przepisy o szkołach elementarnych. Jeden z działów dotyczył organizacji samorządu szkolnego o ustalonych ściśle kompetencjach i stanie osobowym. „Tworząc przy każdej szkole w każdej gminie i w powiecie ciała zbiorowe, częściowo z wyborów, częściowo z nominacji, jako Rady Szkolne Powiatowe, Gminne i Opieki Szkolne, powołują w ten sposób do współudziału w rządach szkolnictwem powszechnym czynniki społeczne i czynią je za te rządy współodpowiedzialnymi... Jeżeli dodamy do tego przewidzianą ustawowo Radę Szkolną Okręgową przy Kuratorze Okręgu, będziemy mieli wówczas cały układ hierarchicznie podporządkowanych sobie organów samorządu szkolnego — organizacji, która dając czynnikom społecznym możliwość działania i inicjatywy, zabezpiecza jednocześnie władzom szkolnym środki do utrzymania ciągłości pracy i normalnego biegu życia w szkolnictwie” — pisał J. Mackiewicz²⁴.

Po podpisaniu traktatu ryskiego niektórzy inspektorzy szkolni, w porozumieniu ze starostami, wprowadzili tam samorząd szkolny niższych szczebli. Spotkało się to jednak z kategorycznym sprzeciwem Ministerstwa WRiOP, które nakazało niezwłocznie zawiesić jego organizację, natomiast zorganizowane już struktury rozwiązać²⁵. Do 1924 r. samorząd szkolny funkcjonował na obszarach zamieszkałych przez ludność białoruską — w powiatach Białystok, Bielsk Podlaski i Sokółka. W 1924 r. został wprowadzony w powiatach Grodno i Wołkowysk oraz dawnym powiecie Białowieża (gminy białowieska, masiewska i suchopolska)²⁶. W ten sposób całe województwo białostockie zostało objęte przepisami o szkołach elementarnych. Poza ich zasięgiem do końca II Rzeczypospolitej pozostały województwa wileńskie, nowogródzkie i poleskie²⁷.

III. Organizacja szkolnictwa dla ludności białoruskiej do tzw. ustaw językowych z 1924 r.

Traktaty wersalski i ryski oraz Konstytucja Marcowa były na tyle ogólnikowe, że traktowano je jako podstawy prawne do rozwiązania kwestii szkolnictwa dla mniejszości narodowych²⁸. Ostatecznie kwestie te miały rozwiązać szczegółowe ustawy i rozporządzenia.

²⁴ Dziennik Urzędowy Departamentu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Tymczasowej Rady Stanu Królestwa Polskiego 1917, nr 1, dział I, poz. 1; *Almanach szkolnictwa Ziemi Wileńskiej 1919-1925*, red. J. Mackiewicz, Wilno 1925 r., s. 7-8.

²⁵ Okólnik Nr 2980/1 Ministerstwa WRiOP, Dz. Urz. MWRiOP 1921, nr 4, poz. 42. Okólnik odnosił się do okręgów szkolnych nowogródzkiego, poleskiego i wołyńskiego.

²⁶ DzURP 1924, nr 56, poz. 577.

²⁷ T. Serafin, *Władza szkolna 1917/18—1937/38*, Warszawa 1938.

²⁸ por.: M. Siemakowicz, *Założenia programowe głównych obozów politycznych wobec szkolnictwa dla ludności białoruskiej w II Rzeczypospolitej*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne” 1998, nr 9, s. 58-77.

Jeden z artykułów ustaw dotyczących obejmowania władzy państwowej nad ziemiami wschodnimi głosił, że osobne akty prawne zabezpieczą ludności swobodny rozwój życia kulturalnego, oświatowego i religijnego w jej języku ojczystym²⁹. Nie rozwiązała tego problemu ustawa z 17.02.1922 r. o zakładaniu i utrzymywaniu publicznych szkół powszechnych. Art. 18 głosił: „Zakładanie i utrzymywanie publicznych szkół powszechnych dla mniejszości narodowościowych i wyznaniowych Rzeczypospolitej Polskiej uregułuje osobna ustawa”³⁰. W tej sytuacji obowiązującymi były rozporządzenia byłego Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich³¹, b. Zarządu Terenów Przyfrontowych i Etapowych³² i b. Tymczasowej Komisji Rządzącej Litwy Środkowej³³ oraz kuratorów.

Zakładanie publicznych szkół powszechnych białoruskich i litewskich regulowała instrukcja kuratora okręgu szkolnego wileńskiego Z. Gąsiorowskiego z 17.01.1923 r. o sposobie zakładania publicznych szkół powszech-

²⁹ DzURP 1921, nr 16, poz. 93; DzURP 1922, nr 26, poz. 213.

³⁰ DzURP 1922, nr 18, poz. 143.

³¹ Przepisy dotyczące szkolnictwa zostały ujęte w Rozporządzeniu tymczasowym Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich (J. Osmałowski) w sprawie szkolnictwa i oświaty z dnia 11.09.1919 r. Główne zasady rozporządzenia: wolność nauczania dzieci w języku ojczystym, obowiązek wprowadzenia od 2 lub 3 roku nauczania w zależności od miejscowości 2 godzin języka polskiego w każdej klasie i każdej szkole powszechnej, natomiast w szkole średniej od klasy pierwszej; możliwość otrzymania zapomóg w wypadku, gdy język wykładowy jest językiem ojczystym 2/3 ogólnej liczby uczniów; uzależnienie języka wykładowego od uchwał gmin i gromad; uzależnienie otrzymania zapomogi rządowej od warunku posługiwania się programem nauki zatwierdzonym przez polskie władze oświatowe; obowiązkowa nauka religii, która miała się odbywać w języku macierzystym uczniów. Obowiązek szkolny nie został wprowadzony. Obszar ZCZW nie obejmował powiatów białostockiego, bielskiego i sokólskiego. Dz. Urz. ZCZW 1919, nr 31, poz. 340; Dz. Urz. MWRiOP 1919, nr 12-13, poz. 1; L. Zarzecki, *Szkolnictwo i oświata na Ziemiach Wschodnich*, „Przegląd Narodowy” 1921, nr 1, s. 48.

³² W okresie istnienia ZTPiE (wrzesień — listopad 1920) przepisy ZCZW pozostały w mocy, zaszły natomiast różnice w używalności języka białoruskiego na niektórych obszarach. Według okólnika szefa ZTPiE W. Raczkiewicza, „w szkolnictwie (powszechnym) utrzymywanym lub subwencjonowanym przez państwo języki miejscowe są zupełnie równouprawnione z językiem polskim... Za język miejscowy uznaje się w powiatach... brzeskim, kobryńskim, prużańskim, słonimskim, nowogródzkim, pińskim, baranowickim, łuninieckim, nieświeskim, wilejskim i dziśnieńskim — język białoruski”. Z obszaru znajdującego się pod ZCZW pominięto powiaty grodzieński, wolkowski i lidzki oraz Wileńszczyznę, która wówczas znajdowała się pod rządami Tymczasowej Komisji Rządzącej. Dz. Urz. ZTPiE 1920, nr 1, poz. 4 i 5; Dz. Urz. ZTPiE 1920, nr 3, poz. 26.

³³ W okresie istnienia Litwy Środkowej obowiązywało rozporządzenie Komisarza Generalnego ZCZW z 11.09.1919 r., utrzymane w mocy dekretem gen. L. Żeligowskiego z dnia 19.10.1920 r. Zagwarantowano używanie języka ojczystego w szkołach, gdzie o języku wykładowym miał decydować zespół rodziców, „Przymierze” 1920, nr 12, s. 10; *Almanach...*, s. 6.

nym: „W miejscowościach z ludnością mieszaną pod względem narodowościowym inspektorowie szkolni zobowiązani są uwzględniać życzenia zebrania gromadzkich domagających się założenia szkoły w języku nauczania niepolskim (białoruskim lub litewskim). Deklarację 40 opiekunów prawnych, których podpisy stwierdza wójt, dołącza się do protokołu gromadzkiego. Skoro gmina budżet na taką szkołę uchwali, państwo organizuje szkołę. W szkołach z polskim językiem nauczania na życzenie rodziców 20 dzieci udziela się nauki języka macierzystego (białoruskiego, litewskiego)”. W przypadku szkół prywatnych każdy obywatel RP mógł założyć szkołę i prowadzić ją według własnego programu i metod nauczania, natomiast jedynym warunkiem był lojalny stosunek do państwa i nauczanie przedmiotów polskich³⁴. Powyższe zarządzenie pokrywa się z wypowiedzią Z. Gąsiorowskiego udzieloną „Wileńskiej Gazecie Powszechnej”: „Szkoły prywatne białoruskie i litewskie powstawać mogą bez ograniczeń na podstawie koncesji udzielanych przez Kuratorium, pod tym względem państwo stawia minimalne wymagania. Szkoła publiczna (białoruska, litewska) może powstać, o ile zgłosi się 40 dzieci w wieku szkolnym a ich prawni opiekunowie zażądają języka białoruskiego lub litewskiego jako języka nauczania, jeżeli gmina uchwali ponoszenie świadczeń na wydatki dla takiej szkoły, wówczas szkoła publiczna powstać musi, to znaczy państwo mianuje personel nauczycielski i opłaca. Zarówno w szkołach prywatnych, jak i publicznych z niepolskim językiem nauczania język polski jest obowiązkowym od II roku nauczania”³⁵.

Powyższe przepisy odnosiły się do województwa wileńskiego. Natomiast Okólnik Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z 1.05.1923 r. skierowany był do wszystkich wojewodów i głosił, że „szkoła z językiem mniejszości powinna powstać tam, gdzie się za tym oświadczają rodzice uczęszczających do niej dzieci, a nie na skutek agitacji zewnętrznej. Szkolnictwo publiczne z językiem wykładowym niepolskim powinno być otoczone opieką państwową na równi ze szkołami polskimi. Z tego powodu, gdzie dana mniejszość reprezentuje małą część ogółu ludności, dla ułatwienia administracji szkolnictwo tej mniejszości rozwijać się może tylko jako szkolnictwo prywatne”³⁶.

Szkolnictwo powszechne dla mniejszości narodowych — zarówno publiczne, jak i prywatne — miało więc podstawy prawne do funkcjonowania i utrzymywania się. W przypadku ludności białoruskiej wszystkie powyższe przepisy nie gwarantowały jednak rozwoju szkolnictwa narodowego odpowiadającego jej potrzebom (tab. 1).

Według zestawień Towarzystwa Szkoły Białoruskiej, w roku szkolnym 1922/23 istniały 22 powszechne szkoły białoruskie, w tym 20 na Wileńsz-

³⁴ *Almanach...*, s. 6-8.

³⁵ „Wileńska Gazeta Powszechna” 29.03.1923 r., nr 14.

³⁶ CA MSW, sygn. 654/802, s. 6, [w:] W. Iwanicki, *Oświata i szkolnictwo ukraińskie w Polsce w latach 1918-1939*, Siedlce 1975, s. 45.

Tabela 1. Język nauczania w szkołach województw białostockiego, wileńskiego, nowogródzkiego i poleskiego.

Województwo język nauczania		Język szkolny								
		1922/23			1923/24			1924/25		
		ogółem	publ.	przyw.	ogółem	publ.	przyw.	ogółem	publ.	przyw.
białostocki	szk.	1606	1467	54	1613	1530	63	1666	1603	63
	ucz.	113221	113221	-	136221	128558	7663	135724	124670	7552
	ogółem	1454	1451	3	1550	1545	5	1602	1596	6
wileński	szk.	1	1	-	1	1	-	1	1	-
	ucz.	217	217	-	211	241	-	271	271	-
	ogółem	1	1	-	1	1	-	1	1	-
nowogródzki	szk.	45	45	-	65	65	-	463	225	238
	ucz.	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	ogółem	45	45	-	65	65	-	463	225	238
okr. adm. Wil.	szk.	1153	1200	54	1257	1116	145	1360	1129	234
	ucz.	70643	70643	-	78658	70353	8305	96676	93334	13442
	ogółem	1375	1123	52	1161	1052	54	1157	1060	97
poleski	szk.	68176	68176	-	68215	68113	101	80720	79267	453
	ucz.	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	ogółem	68176	68176	-	68215	68113	101	80720	79267	453
białoruski	szk.	30	30	-	30	30	-	21	20	1
	ucz.	1537	1537	-	1710	1710	-	1171	1136	48
	ogółem	30	30	-	30	30	-	21	20	1
litewski	szk.	97	97	40	64	11	11	128	44	83
	ucz.	2618	2618	-	2682	1502	1180	5206	3482	2814
	ogółem	97	97	40	64	11	11	128	44	83
błogoszaniecki	szk.	901	883	18	977	908	21	1012	951	61
	ucz.	57574	57574	-	69310	67465	2245	76581	71901	4681
	ogółem	901	883	18	977	908	21	1012	951	61
poleski	szk.	814	809	3	906	905	1	916	900	9
	ucz.	57443	57443	-	67017	66975	42	75626	74783	843
	ogółem	814	809	3	906	905	1	916	900	9
białoruski	szk.	30	30	-	140	140	-	108	108	-
	ucz.	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	ogółem	30	30	-	140	140	-	108	108	-
litewski	szk.	-	-	-	-	-	-	163	-	163
	ucz.	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	ogółem	-	-	-	-	-	-	163	-	163
Poleganie	szk.	690	657	23	758	724	11	885	750	135
	ucz.	46101	46101	-	54112	49159	5251	59851	54460	5394
	ogółem	690	657	23	758	724	11	885	750	135
poleski	szk.	436	418	1	775	774	1	751	748	3
	ucz.	49617	49617	-	48530	48488	42	54275	53482	293
	ogółem	436	418	1	775	774	1	751	748	3
białoruski	szk.	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	ucz.	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	ogółem	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ukraiński	szk.	22	22	-	1	1	-	1	2	1
	ucz.	1774	1774	-	671	671	-	569	478	91
	ogółem	22	22	-	1	1	-	1	2	1

ŹRÓDŁO: *Amanach...*, dz. cyt.; *Rocznik Statystyki RP 1924, 1925/26*, dz. cyt., *Przegląd statystyczny m. Grodna w latach 1924, 1925 i 1926*, Grodno 1928, s. 90; *Stan szkolnictwa białoruskiego powszechnego i średniego w okresie 1918-1926*, „Przegląd Wileński”, 16.IX.1926 r., nr 15.

UWAGI: W liczbie szkół litewskich mieszczą się szkoły polsko-litewskie (w r. szk. 1922/23 — 1 z 261 uczn. w okręgu administracyjnym wileńskim; w r. szk. 1924/25 — 11 z 909 uczn. w okr. adm. wil.; wszystkie publiczne). W r. szk. 1922/23 pięć szkół białoruskich istniało w Wilnie i jedna w Grodnie. W roku następnym pozostało w Wilnie już tylko dwie, zaś w r. szk. 1924/25 — jedna. Szkoła w Grodnie funkcjonowała do r. szk. 1928/29 włącznie. Wg *Przeglądu statystycznego m. Grodna* językiem wykładowym w tej szkole był język mieszany, tzn. przedmioty wykładano w dwóch językach, polskim i białoruskim. Na ogólną liczbę 271 uczniów (1924/25) 270 było wyznania prawosławnego, a tylko jedna osoba rzymsko-katolickie-

go. W r. szk. 1924/25 do szkół powszechnych w Polsce uczęszczało 91 771 (2,8%) uczniów narodowości białoruskiej, z czego 6 107 (4,5%) w woj. biał., 18 510 (19,5%) w okr. adm. wil., 35 645 (46,5%) w woj. now., 31 411 (52,5%) w woj. pol. Do szkół prywatnych uczęszczało 1 477 (1,5%), z czego 1 320 (9,9%) w okr. adm. wileńskim, 139 (3%) w woj. nowogródzkim.

czyźnie oraz po jednej na Nowogródczyźnie i na Grodzieńszczyźnie (miasto Grodno)³⁷. Według K. Kostrowickiego w woj. wileńskim funkcjonowało ich 36, w tym m. Wilno — 6, pow. Święciany — 13, Oszmiana — 2, Duniłowicze — 5 i Wilejka — 10, poza tym tylko jedna w woj. nowogródzkim (pow. Nieśwież). W woj. poleskim nie było ani jednej (stan z 1.03.1923 r.)³⁸. Podobne dane zamieścił „Przegląd Wileński”, który informował, że w 1923 r. było ich 38, z czego większość na Wileńszczyźnie (6 w Wilnie i jedna w Grodnie)³⁹. Według danych urzędowych, w grudniu 1924 r. funkcjonowały już tylko 22 białoruskie szkoły powszechne, natomiast w 12 szkołach polskich język białoruski wykładano jako przedmiot⁴⁰.

Porównując liczbę szkół białoruskich na początku lat 20. z okresem okupacji niemieckiej w latach 1917-1918 widać jego szybki regres⁴¹. Nie mają podstaw opinie L. Eckerta oraz J. Mackiewicza mówiące, że o powstawaniu powszechnych publicznych szkół białoruskich decydowały żądania rodziców lub opiekunów dzieci, a mała ilość tychże szkół wynikała z niechęci do nich ludności białoruskiej, która chciała, aby jej dzieci uczęszczały do szkół polskich. W ten sposób tłumaczono brak inicjatyw na rzecz otwiera-

³⁷ S. Wysłouch, *Białorusini na Ziemi Wileńskiej*, [w:] *Wilnoi Ziemia Wileńska*, t. I, s. 257; M. Świechowski, *Obecny stan szkolnictwa białoruskiego na ziemiach wschodnich*, „Sprawy Narodowościowe”, 1927, nr 1, s. 15.

³⁸ K. Srokowski, *Sprawa narodowościowa na Kresach Wschodnich*, Kraków 1924, s. 13-15; S. Sempołowska, *Z tajemnic Ciemnogrodu*, Warszawa 1924, s. 36.

³⁹ *Jubileusz szkolnictwa białoruskiego*, „Przegląd Wileński” 8.11.1925 r., nr 18; *Białorusini w Grodnie*, „Przegląd Wileński” 21.02.1926 r., nr 4.

⁴⁰ M. Świechowski, *Obecny...*, s. 16.

⁴¹ Liczbę szkół białoruskich podczas okupacji niemieckiej ziem białoruskich (koniec 1918 r.) ocenia się na ok. 350, w tym 135 na Grodzieńszczyźnie, 54 na Nowogródczyźnie, 150 na Wileńszczyźnie oraz trudną do określenia liczbę szkół w Mińszczyźnie i na Białostocczyźnie. Poza tym w końcowym okresie okupacji niemieckiej na Grodzieńszczyźnie tuż przed zajęciem tego obszaru przez wojska polskie (luty 1919 r.) funkcjonowało jeszcze ok. 150 szkół białoruskich. Według stanu z marca 1920 r. na obszarze administrowanym przez ZCZW istniały 243 szkoły białoruskie, w tym 15 w okręgu wileńskim, 34 w okręgu brzeskim i 194 w okręgu mińskim. W momencie ewakuacji wojsk polskich w lipcu 1920 r. w Mińszczyźnie funkcjonowały już 234 szkoły białoruskie (w okręgach brzeskim i wileńskim ich liczba nie uległa zasadniczym zmianom). W okresie administrowania ziemiami białoruskimi przez Zarząd Terenów Przyfrontowych i Etapowych (wrzesień—listopad 1920 r.) istniało ok. 200 szkół białoruskich. W początkowym okresie Litwy Środkowej (koniec 1920 r.) założono 186 szkół białoruskich, które stopniowo ulegały likwidacji — w 1921 r. było ich 47, natomiast przed przejęciem przez Polskę władzy państwowej na Ziemi Wileńskiej w marcu 1922 r. pozostało ich już tylko 29. W. Pobóg-Malinowski, *Najnowsza*

nia szkół prywatnych⁴². Powyższe opinie są jednak sprzeczne z faktem istnienia znacznej liczby szkół białoruskich podczas okupacji niemieckiej, jak również w Litwie Środkowej, zwłaszcza, że nie istniał wtedy obowiązek szkolny, a szkoły białoruskie powstawały wyłącznie z inicjatywy ludności.

M. Świechowski fakt zamknięcia szeregu szkół białoruskich tłumaczy niedostosowaniem ich programów do norm ogólnopolskich, niskim ich poziomem i brakiem kwalifikacji nauczycieli białoruskich oraz określoną polityką władz szkolnych⁴³. Zdaniem K. Gomółki, polityka oświatowa władz polskich w latach 1921-1923 oparta była na umacnianiu polskiego stanu posiadania i asymilacji Białorusinów. Temu celowi miało służyć także szkolnictwo⁴⁴.

IV. Ustawa zawierająca niektóre postanowienia o organizacji szkolnictwa z 31 lipca 1924 r.

Ustawa o organizacji szkolnictwa z 31.07.1924 r. była jedną z trzech tzw. ustaw językowych⁴⁵. Dokument ten wraz z rozporządzeniem wykonawczym z 7.01.1925 r.⁴⁶ szedł znacznie dalej niż Mały Traktat Wersalski i Konstytucja Marcowa, gdyż obejmował swymi postanowieniami nie tylko publiczne szkoły powszechne dla mniejszości, lecz także państwowe seminaria nauczycielskie oraz szkoły średnie ogólnokształcące i zawodowe. Zdaniem ustawy poza względami natury politycznej było uregulowanie uprawnień mniejszości na-

historia polityczna Polski, Londyn 1956, t. II, s. 355; *Jubileusz...*; Sejm RP, Okres I, Spr. sten. z 140 pos. z dnia 1.07.1924 r., łam 9, przem. ks. A. Stankiewicza; M. Świechowski, *Obecny...*, s. 15; L. Zarzecki, *Szkolnictwo...*, s. 61-65; W. Studnicki, *Zarys statystyczno-ekonomiczny ziem północno-wschodnich*, Wilno 1922, s. 12; K. Srokowski, *Sprawa narodowościowa...*, s. 11; I. Antonau, *Uspaminy ab polskaj akupacji Horadzienszczyny u 1919-1921 hh.*, b.m.w. 1921, s. 31; K. Gomółka, *Polskie ugrupowania polityczne wobec kwestii białoruskiej w latach 1918-1922*, Warszawa 1989, s. 125; A. Łuckiewicz, *Polska okupacja na Białorusi*, Wilno 1920, s. 14; S. Wysłouch, *Białorusini...*, s. 257; *Almanach...*, s. 12; „Zmahańnie” 24.01.1924 r., nr 4; A. Bergman, *Bronisław Taraszkiewicz a lewica behwederska*, „Kwartalnik Historyczny” 1968, nr 1, s. 48; por.: M. Siemakowicz, *Polityka władz rosyjskich, niemieckich i polskich wobec szkolnictwa białoruskiego w latach 1903-1922*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne” 1997, nr 7.

⁴² K. Gomółka, *Polskie ugrupowania...*, s. 208; *Almanach...*, s. 14; Archiwum Polskiej Akademii Nauk, Materiały Ludwika Eckerta, III-180, j. 72, s. 6.

⁴³ M. Świechowski, *Obecny...*, s. 15.

⁴⁴ K. Gomółka, *Polskie ugrupowania...*, s. 209.

⁴⁵ Ustawa o języku państwowym i języku urzędowania rządowych i samodzielnych władz administracyjnych, DzURP 1924, nr 73, poz. 724; Ustawa o języku urzędowania sądów, urzędów prokuratorskich i notarialnych, DzURP 1924, nr 78, poz. 757; Ustawa zawierająca niektóre postanowienia o organizacji szkolnictwa, DzURP 1924, nr 79, poz. 766; por.: L. Zieleniewski, *Ustawodawstwo językowe Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1930.

⁴⁶ Rozporządzenie Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wydane w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych i Ministrem Rolnictwa i Dóbr Państwowych w sprawie wykonania ustawy z dnia 31.07.1924 r. zawierającej niektóre postanowienia o organizacji szkolnictwa, DzURP 1925, nr 3, poz. 333.

rodowych — ukraińskiej, białoruskiej i litewskiej — w dziedzinie szkolnictwa. Głosiła ona, że na obszarze całej Rzeczypospolitej mogły być zakładane szkoły prywatne wszelkich typów z macierzystym językiem nauczania dla dzieci narodowości ukraińskiej (wg ustawy: ruskiej), białoruskiej, litewskiej, jak i dla innych narodowości niepolskich, na tych samych warunkach co szkoły polskie (art. 1, ust. 1). Według pozostałych artykułów, w organizacji szkolnictwa publicznego na obszarze województw lwowskiego, stanisławowskiego, tarnopolskiego, wołyńskiego, poleskiego, nowogródzkiego, wileńskiego oraz powiatów grodzieńskiego i wołkowyskiego województwa białostockiego miały obowiązywać odmienne zasady niż na pozostałym obszarze RP (art. 1, ust. 3).

Zasadniczym typem szkoły państwowej na wymienionym obszarze, „w myśl zasady godzenia i łączenia dla zgodnego współżycia ludności ziem zróżnicowanych pod względem narodowościowym, a nie dzielenia jej”, miała być szkoła wspólna, wychowująca na dobrych obywateli państwa polskiego dzieci narodowości polskiej i niepolskiej we wzajemnym szacunku ich narodowych właściwości (art. 2).

Podstawą do zapewnienia nauki w języku macierzystym (ruskim, białoruskim lub litewskim) w państwowych szkołach powszechnych było spełnienie następujących warunków: w danej gminie ludność niepolska musiała stanowić co najmniej 25% jej mieszkańców. Dopiero wtedy ludność niepolska mogła rozpocząć starania o szkołę z macierzystym językiem nauczania. Podstawą do organizacji szkoły miało być żądanie rodziców 40 dzieci zapewnienia im nauki w języku macierzystym (art. 3).

W przypadku, gdy było tylko 39 petentów starających się o szkołę z niepolskim językiem nauczania, językiem wykładowym był w dalszym ciągu państwowy (polski), natomiast białoruski ewentualnie mógł być potraktowany jako jeden z przedmiotów nauczania. Jednak o takiej możliwości ustawa szkolna nie wspomina. Również w praktyce nie było takich przypadków⁴⁷. Z oficjalnej publikacji MWRiOP pt. „Oświata i szkolnictwo w Rzeczypospolitej Polskiej” wynikało, że „naukę języka ojczystego danej mniejszości, jako osobnego przedmiotu, wprowadza się wtedy, jeżeli w szkole znajdzie się co najmniej 18 dzieci, których język ojczysty jest inny, aniżeli język nauczania w tej szkole”⁴⁸. Powyższe stwierdzenie koresponduje z cytowaną wcześniej instrukcją kuratora Z. Gąsiorowskiego z 17.01.1923 r.

Jeżeli w obwodzie, w którym rodzice żądali nauki w języku mniejszości było 20 dzieci, których rodzice żądali nauki w języku państwowym (pol-

⁴⁷ *Materiały odnoszące się do działalności rządu w czasie od 15 maja 1926 r. do 31 grudnia 1927 r. Sprawozdania ministerstw*, Warszawa 1928, s. 146; *Materiały odnoszące się do działalności rządu za rok 1928. Sprawozdania ministerstw*, Warszawa 1929, s. 327; *Statystyka szkolnictwa*, GUS, Warszawa 1938, s. 18-19; *Statystyka szkolnictwa*, GUS, Warszawa 1939, s. 26-27.

⁴⁸ *Oświata i szkolnictwo w Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1929, s. 134.

skim), szkoła musiała być utrakwistyczna (dwujęzyczna), tj. z połową przedmiotów nauczanych po polsku, a z drugą połową po ukraińsku lub białorusku (art. 3). W prywatnych i państwowych szkołach powszechnych z niepolskim językiem nauczania obowiązkową stawała się — zgodnie z wcześniejszymi przepisami — nauka języka państwowego (polskiego), co miało zapewnić dostateczną dla celów praktycznych jego znajomość w słowie i piśmie. W klasach IV-VII wprowadzona została także nauka o Polsce współczesnej oraz historia Polski. Miało to zapewnić uczniom dostęp do szkół średnich ogólnokształcących (art. 4). Wszystkie powyższe postanowienia odnosiły się także do szkół utrzymywanych przez samorządy (art. 9). Ustawa weszła w życie dnia 1.10.1924 r. Rozporządzenie wykonawcze do ustawy szkolnej zostało wydane 7.01.1925 r. Stanowiło ono rozwinięcie poszczególnych artykułów tej ustawy⁴⁹.

Sieć szkolna miała być wspólna dla wszystkich dzieci bez różnicy narodowości przy zastosowaniu zasad zawartych w ustawie z 17.02.1922 r. o zakładaniu i utrzymywaniu publicznych szkół powszechnych (art. 2, 3 i 4 tej ustawy). Paragraf 2 rozporządzenia z 7.01.1925 r. mówił, że „każdy punkt tego obszaru należy do jednego obwodu szkolnego, a w każdym obwodzie jest jedna szkoła”. Szkoła taka była częścią sieci opracowanej przez inspektora szkolnego na następujących zasadach: w obwodzie jak najwięcej dzieci miało korzystać z publicznej szkoły powszechnej przy możliwie najwyższym jej stopniu organizacyjnym; droga dziecka z domu do szkoły mogła wynosić najwyżej 3 km; obwód szkolny miał skupiać jak najwięcej dzieci, nie więcej niż 650 i nie mniej niż czterdzieścioro⁵⁰.

Przez „państwowe szkoły powszechne” należało rozumieć „publiczne szkoły powszechne” objęte postanowieniami ustawy z 17.02.1922 r. (§ 3). W myśl przepisów tej ustawy skarb państwa ponosił wszelkie wydatki na pomoce naukowe, materiały do nauki, biblioteki i druki szkolne, zaś gmina dostarczała pomieszczeń i prowadziła ich konserwację, ponosiła wydatki na wewnętrzne urządzenie szkół, ubezpieczenie, oświetlenie, opał, materiały piśmienne, utrzymywała czystość i porządek. Udział państwa i gminy w pokrywaniu świadczeń osobowych miały określić osobne ustawy. W związku z tym obowiązywała ustawa z 27.05.1919 r. o ustalaniu i wynagradzaniu nauczycieli publicznych szkół powszechnych, która głosiła, że nauczyciele jako urzędnicy państwowi mieli otrzymywać swe pensje w całości ze skarbu państwa⁵¹.

⁴⁹ Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wydane w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych i Ministrem Rolnictwa i Dóbr Państwowych w sprawie wykonania ustawy z dnia 31.07.1924 r. zawierającej niektóre postanowienia o organizacji szkolnictwa, DzURP 1925, nr 3, poz. 333.

⁵⁰ DzURP 1922, nr 18, poz. 143.

⁵¹ Dziennik Praw Państwa Polskiego 1919 (dalej: DzPPP), nr 44, poz. 311.

Na wymienionym określonym przez ustawę szkolną obszarze nauczania mogły być zakładane tylko publiczne szkoły z językiem nauczania państwowym (polskim), ruskim (rusińskim), białoruskim i litewskim lub utrakwistyczne polsko-ruskie i polsko-białoruskie (§ 4). Nie wolno było zakładać szkół publicznych z innymi językami nauczania.

Uprawnionymi do żądania dla swych dzieci utworzenia szkoły z macierzystym językiem nauczania były następujące osoby: ojciec dziecka; matka, o ile nie żył ojciec; opiekunowie prawni. Uprawnienie to przysługiwało ww. osobom w przypadku, gdy dane dziecko w dniu rozpoczęcia roku szkolnego było w wieku szkolnym (§ 7 i 8). Zgodnie z dekretem o obowiązku szkolnym z 7.02.1919 r. (art. 9 i 10 dekretu), wiek szkolny trwał od 1 września roku kalendarzowego, w którym dziecko ukończyło lub miało ukończyć 7 lat, do końca tego roku szkolnego, w którym kończyło 14 lat⁵².

Żądania ujęto w formie oddzielnych deklaracji (wzór A), które musiały być opatrzone własnoręcznymi podpisami osób zainteresowanych otworem szkół z niepolskim językiem nauczania, urzędowo potwierdzonymi przez notariaty, sądy, urzędy gminne lub starostwa. Następnie deklaracje należało przekazać inspektorowi szkolnemu właściwego powiatu (§ 8). Rozporządzenie nie wspominało o tym, że wraz z odpowiednią liczbą deklaracji należało dołączyć stosowne podanie oraz oddzielnie sporządzony spis rodziców i ich dzieci. Dokumenty te miał przekazywać pełnomocnik wsi, który był zobowiązany do otrzymania od inspektora pisemnego potwierdzenia. Deklaracje można było wносить w ciągu całego roku szkolnego, przy czym w najbliższym roku szkolnym np. 1926/27 mogły być uwzględnione tylko te deklaracje, które były wniesione do dnia 31.12.1925 r. (§ 9). Po otrzymaniu deklaracji inspektor szkolny badał ich ważność, tzn. czy gmina posiada wg ostatniego spisu powszechnego 25% ludności tej narodowości, w której języku petent chciałby uczyć swe dzieci (dziecko); czy ta osoba mieszka w obrębie danego obwodu szkolnego; czy dziecko (dzieci) wymienione w deklaracji jest w wieku szkolnym; czy dana osoba jest uprawniona do składania deklaracji (§ 8). O fakcie wniesienia przez rodziców co najmniej 40 dzieci żądań wprowadzenia do szkoły niepaństwowego języka nauczania inspektor szkolny przed dniem 1 lutego był zobowiązany zawiadomić o tym ludność tego obwodu, celem umożliwienia pozostałej części rodziców wniesienia żądań nauczania w języku państwowym w postaci odpowiednich deklaracji (wzór B) w terminie do dnia 30 kwietnia (§ 10).

Do 31 maja inspektor szkolny miał przedłożyć kuratorowi umotywowane wnioski w sprawie języka nauczania oraz dołączyć do tego wszystkie odnoszące się do tej sprawy materiały, w szczególności deklaracje. W przypadku zakwestionowania ich ważności inspektor szkolny musiał to uzasadnić. O języku nauczania w danej szkole rozstrzygał kurator szkolny podając zaintere-

⁵² DzPPP, nr 14, poz. 147.

sowanym osobom motywy swej decyzji (§ 12). Zainteresowani rodzice mogli odwoływać się do ministra WRiOP w ciągu 14 dni od daty ogłoszenia decyzji w lokalu gminy. W przypadku, gdy szkoła białoruska miała powstać, to poza spełnieniem warunków wymienionych w rozporządzeniu należało złożyć inspektorowi odpowiednie podanie, co również pominięto w ustawie szkolnej i wydanym do niej rozporządzeniu. Ustawa o języku państwowym i języku urzędowania rządowych i samorządowych władz administracyjnych oraz rozporządzenie wykonawcze do tej ustawy z 24.09.1924 r. dopuściło możliwość składania podań obok tekstu w języku polskim także w językach niepolskich⁵³. Białoruska Centralna Rada Szkolna w broszurze pt. „Jak adkryć białoruskuju szkołu” zamieściła wzory takich podań⁵⁴.

Wzór A

DEKLARACJA

Ja niżej podpisany (a).....

(imię i nazwisko)

obywatel Rzeczypospolitej Polskiej, narodowości

..... mieszkańiec.....

(nazwa miejscowości)

gminy..... powiatu.....

(nazwa gminy)

(nazwa powiatu)

jako ojciec-matka-opiekun prawny — będącego (cych) w wieku szkolnym dziecka (dzieci):

1. 2.

(imię dziecka) (imię dziecka)

3. 4.

(imię dziecka) (imię dziecka)

na podstawie artykułu 3 ustawy z dnia 31 lipca 1924 r., zawierającej niektóre postanowienia o organizacji szkolnictwa (Dz. U. R. P. Nr. 79, poz. 766) życzę sobie wprowadzenia do -istniejącej-mającej powstać-publicznej szkoły powszechnej w.....

(nazwa miejscowości)

ruskiego (rusińskiego)-białoruskiego-litewskiego języka nauczania.

Dnia..... 19.... r.

.....

(własnoręczny podpis)

Do Inspektora Szkolnego

w.....

Uwaga: W tekście deklaracji wyrazy niepotrzebne skreślić

⁵³ DzURP 1924, nr 73, poz. 724; DzURP 1924, nr 85, poz. 820

⁵⁴ *Jak adkryć białoruskuju szkołu*, Wilnia 1924, s. 7-8.

Wzór B

DEKLARACJA

Ja niżej podpisany (a).....

mieszkaniec..... gminy.....

(nazwa miejscowości) (nazwa gminy)

powiatu.....jako ojciec-matka-opiekun

(nazwa powiatu)

prawny — będącego (cych) w wieku szkolnym dziecka (dzieci):

1. 2.

(imię dziecka) (imię dziecka)

3. 4.

(imię dziecka) (imię dziecka)

na podstawie artykułu 3 ustawy z dnia 31 lipca 1924 r.,

zawierającej niektóre postanowienia o organizacji

szkolnictwa (Dz. U. R. P. Nr. 79, poz. 766) życzę sobie

państwowego języka nauczania w publicznej szkole powszechnej

w

(nazwa miejscowości)

Dnia..... 19.... r.

.....

(własnoręczny podpis)

Do Inspektora Szkolnego

w.....

Uwaga: W tekście deklaracji wyrazy niepotrzebne skreślić.

Узор падання да Школьнага Інспэктара.

Do Pana Inspektora Szkolnego

powiatu.....

(тут напісаць павет)

Pełnomocnika obywateli wsi.....

gminy.....

(назваць воласьць)

.....

(тут напісаць імя і прозвішча таго каму даручана падаць заяву і рабіць заходы аб адчыненні школы)

Тое-ж па-беларуску:

Да Pana Школьнага Інспэктара

..... павету

Паўнамоцніка грамадзян вёскі.....

....., ГМІНЫ.....

.....

(імя і прозвішча паўнамоцніка)

PODANIE

Załączając przy niniejszem: 1. Zobowiązanie o przyjęciu na swój koszt utrzymania stróża, oraz zaopatrzenia szkoły w opał tudzież w niezbędne sprzęty szkolne; 2. Śpis dzieci, które chcą uczęszczać do szkoły; 3. Plan naukowy i śpis podręczników szkolnych; 4. Dokumenta z odpowiednim podaniem kandydata na kierownika tej szkoły — p.

(напісаць прозьвішча вучыцеля)

5. Urzędowo stwierdzone żądanie szkoły przez rodziców dzieci, — niniejszem, na zasadzie §§ 3 i 4 Ustawy o organizacji szkolnictwa, proszę p. Inspektora o uruchomienie w

(назваць месца, дзе будзе школа)

w roku szkol. 1924/25 szkoły państwowej powszechnej

.....

(напісаць, колькі класаў)

klasowej z wykładowym językiem białoruskim.

Lokal odpowiedni jest.

W imieniu mocodawców swoich:

.....

(подпіс паўнамоцніка)

ПАДАНЬНЕ

Далучаючы да гэтага: 1. Забавязаньне ўзяць на свой кошт утрыманьне стоража, а такжа здаволіваць школу апалам і неабходнымі школьнымі рэчамі; 2. Сьпіс дзяцей, якія хочуць хадзіць у школу; 3. Навуковы плян і сьпіс школьных падручнікаў; 4. Дакумэнты з адпаведным паданьнем кандыдата на кіраўніка гэтае школы грамадзян.

(імя і прозьвішча вучыцеля)

5. Урадова сьцверджанае дамаганьне школы бацькамі дзяцей, — гэтым, на падставе §§ 3 і 4 уставы аб арганізыцы школьніцтва, прашу п. Інспэктара пусьціць у ход у

(назоў мясцовасьці)

у школьным годзе 1924/25 дзяржаўную народную.....

..... клясовую школу з беларускай выкладовай мовай.

Адпаведнае памяшчэньне ёсьць.

Ад імя сваіх паўнамоцнікаў:

.....

(подпіс паўнамоцніка)

Istniejące w chwili wejścia w życie ustawy publiczne szkoły powszechne zachowywały do końca roku szkolnego 1924/25 dotychczasowy język nauczania, o ile był nim państwowy, ruski (rusiński), białoruski lub litewski

(§ 13), po czym mogła nastąpić jego zmiana w trybie opisanym w §§ 8, 9, 10, 11 i 12 rozporządzenia z 7.01 1925 r. W każdym przypadku, jeżeli wypływały żądania wprowadzenia języka państwowego do szkoły o języku niepaństwowym od rodziców 20 dzieci w wieku szkolnym, szkoła stawała się dwujęzyczna. Jeśli liczba dzieci w wieku szkolnym wynosiła mniej niż 40, językiem nauczania w tej szkole stawał się język państwowy (§ 13). Zmiana języka nauczania mogła nastąpić tylko z początkiem roku szkolnego (§ 9), czyli mogła nastąpić każdego roku. Rozporządzenie przewidywało łączenie odrębnych powszechnych szkół publicznych z językiem państwowym i ruskim (rusińskim) lub białoruskim w jedną szkołę dwujęzyczną (§ 15). Program nauczania wszystkich przedmiotów w szkołach powszechnych dwujęzycznych oraz program nauczania języka państwowego, historii polskiej i nauki o Polsce współczesnej w szkołach z niepolskim językiem nauczania oraz związane z tym zmiany miały określić osobne rozporządzenia (§ 16). W okresie przejściowym dla składania deklaracji na rok szkolny 1925/26 termin 31 grudnia 1924 r. przesunięto na 31 marca 1925 r., zaś termin 31 marca 1925 r. na 31 maja 1925 r. (§ 17).

Terminy te uległy ponownemu przesunięciu wskutek przeciągania się akcji plebiscytowej, mianowicie termin 31 marca 1925 r. został przełożony na 20 kwietnia 1925 r., zaś 31 maja 1925 r. na 20 czerwca 1925 r. Obowiązywały one na obszarze woj. wołyńskiego, poleskiego i nowogródzkiego oraz powiatów grodzieńskiego i wołkowyskiego woj. białostockiego (bez okręgu administracyjnego wileńskiego)⁵⁵.

Przejdźmy do analizy tych aktów prawnych. Poważne zastrzeżenie budzi ograniczenie zasięgu terytorialnego działania ustawy szkolnej. W przypadku ludności białoruskiej poza jej zasięgiem znalazły się powiaty białostocki, bielski i sokólski. W ten sposób na drodze legalnej nastąpiło ograniczenie jej praw. Podobnie stało się z tą częścią ludności białoruskiej, która mieszkała w gminach posiadających jej wg spisu powszechnego mniej niż 25%, co tyle było krzywdzące, że w wielu przypadkach dane te były zanizowane. Według spisu z 1921 r., łącznie 117 gmin wiejskich (35%) oraz praktycznie wszystkie gminy miejskie województw północno-wschodnich, pozbawionych zostało prawa do ubiegania się o publiczne szkoły białoruskie.

Porównując wzory deklaracji należy zwrócić uwagę, iż tylko od osób żądających szkół z niepolskim językiem nauczania wymagano posiadania obywatelstwa RP. Sprawa ta została rozwiązana dopiero pod koniec lat 20. Wśród osób nie posiadających obywatelstwa polskiego zdecydowaną większość stanowiła ludność niepolska. Nie przysługiwało im prawo składania deklaracji⁵⁶.

⁵⁵ DzURP 1925, nr 36, poz. 247.

⁵⁶ Nadawaniu obywatelstwa mieszkańcom państwa polskiego poświęcono art. 3-6 MTW oraz art. 88 Konstytucji Marcowej. Postanowienia tych dokumentów nie rozwiązały

Przyjęta forma składania deklaracji stworzyła wiele możliwości do nadużyć ze strony administracji polskiej. Uwierzytelnionego podpisu żądano tylko od osób składających deklaracje w sprawie szkół z białoruskim językiem nauczania. Znaczna część ludności północno-wschodniej Polski — zwłaszcza wyznania prawosławnego — była analfabetami (tab. 2). W związku z tym wyłonił się problem — za niepiśmiennego ojca nie mogła się podpisać piśmienna matka dziecka. Jak pokazała praktyka, mogły to uczynić osoby pełnoletnie spoza najbliższej rodziny. Własnoręczność podpisu stwierdzały notariaty, sądy, urzędy gminne i starostwa — pominięto przy tym najłatwiej osiągalnego we wsi sołtysa. Ważność deklaracji badał inspektor szkolny, po nim kurator, który wydawał ostateczną decyzję w sprawie otwarcia publicznej szkoły białoruskiej.

Ludność żądającą szkoły polskiej postawiono w pozycji uprzywilejowanej. Nie żądano od niej uwierzytelnionych podpisów na deklaracjach. Poza tym miała ona dłuższy o 4 miesiące okres ich składania. Na otwarcie szkoły białoruskiej konieczne było wniesienie co najmniej czterdziestu deklaracji. W przypadku ich mniejszej liczby tworzono szkołę z polskim językiem nauczania (ewentualnie z językiem białoruskim jako przedmiotem). Zgodnie z ustawą z dnia 17.02.1922 r. władze szkolne mogły również w ogóle odmówić utworzenia szkoły. Natomiast w przypadku wniesienia w obwodzie szkolnym, gdzie ludność białoruska domagała się szkoły narodowej, co najmniej 20 deklaracji za szkołą polską, szkoła taka stawała się utrakwistyczna tj. dwujęzyczna bez względu na liczbę deklaracji „białoruskich”. W przypadku zamiany szkoły polskiej na utrakwistyczną, potrzeba było co najmniej 40 deklaracji za nauką w języku białoruskim. Niemożliwa natomiast była zmiana języka nauczania z polskiego na białoruski.

Zmiana języka nauczania mogła nastąpić tylko z początkiem roku szkolnego, co w kontekście pozostałych przepisów rozporządzenia oznaczało, że

tego skomplikowanego problemu. Nie uczyniła też tego osobna ustawa z dnia 20.01.1920 r. Na obszarze województw wschodnich (wileńskie, nowogródzkie, poleskie i wołyńskie) panował w tej dziedzinie chaos wobec zniszczenia względnie wywiezienia w czasie wojny z przeważającą ilością gmin dawnych ksiąg organizacji stanowych będących podstawą do określenia obywatelstwa poszczególnych mieszkańców. Z inicjatywy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w latach 1925-27 w województwach wschodnich przeprowadzono specjalną akcję rejestracyjną służącą określaniu obywatelstwa. Rezultat: 1 600 tys. obywateli polskich i 223 tys. cudzoziemców, względnie osób o niustalonym obywatelstwie. W tej liczbie mieszczą się tylko głowy rodzin oraz pełnoletni członkowie tych rodzin z wyjątkiem żon. Pominięto w cyfrach żony i małoletni członkowie tych rodzin w tym przysługiwało obywatelstwo po mężu, względnie ojcu. MSW kontynuowało akcję w normalnym trybie postępowania wobec osób o niustalonym obywatelstwie. Stan na 31.12.1928 r. wyniósł: 1 715 tys. obywateli polskich, 170 tys. cudzoziemców i osób o niustalonym obywatelstwie. *Materiały odnoszące się do działalności rządu za rok 1928*, Warszawa 1929, s. 170-171.

Tabela 2. Ludność według wieku (6 lat i więcej), wykształcenia i wyznania.

	ludność obecna w domu w dn. spisu (1921)	WYKSZTAŁCENIE (%) 1921						Indność obecna w dniu spisu w 1931r.*	nie umiano czytać i pisać (%)		
		doktorów	początkowo średnio	średnio	zawodowe średnio i wyższe	wyższe	nie umiano czytać*			umiejętność czytania uśredniona	
											nie umiano czytać*
POLSKA	22654,7	10,38	38,33	2,08	0,57	0,51	6,62	35,60	4,71	27740,3	24,2
Miasta *	5693,7	12,00	45,8	8,10	1,54	1,63	6,70	20,94	3,82	7781,9	13,6
Wieś *	16642,3	9,83	36,7	0,74	0,20	0,12	6,70	41,04	5,10	19421,6	28,7
4 województwa łyżwińsko-kat. prawosł.	3080,8	19,35	13,75	1,49	0,30	0,19	8,44	53,74	2,74	4182,8	31,2
WIKSTA (7)	1312,6	27,26	17,26	1,82	0,40	0,29	12,54	36,70	3,63	1948,0	25,8
łyżwińsko-kat. prawosł.	1362,7	8,72	9,58	0,54	0,17	0,06	4,44	74,90	1,49	1668,3	50,6
WIKSTA (7)	521,0	25,75	23,02	1,98	0,91	0,70	8,37	31,88	3,37	720,3	14,7
łyżwińsko-kat. prawosł.	171,5	22,75	31,38	8,51	1,49	1,28	9,61	11,45	1,46	273,0	16,3
WIKSTA (7)	85,0	13,37	20,93	3,83	0,84	0,50	4,97	51,05	1,81	82,0	28,8
łyżwińsko-kat. prawosł.	2559,8	18,08	11,86	0,58	0,18	0,08	8,46	58,19	2,57	3462,5	36,4
WIKSTA (7)	1136,6	28,15	15,19	0,81	0,24	0,14	13,02	28,78	2,67	1675,9	27,0
łyżwińsko-kat. prawosł.	1777,7	8,41	8,95	0,32	0,12	0,03	4,41	76,79	1,47	1885,7	51,7
WIKSTA (7)	575,9	21,75	20,58	2,09	0,38	0,24	10,50	31,33	6,09	1373,1	25,8
łyżwińsko-kat. prawosł.	785,9	26,70	21,43	1,76	0,57	0,24	12,24	31,37	5,89	927,2	33,2
WIKSTA (7)	1766,3	12,81	16,78	0,90	0,22	0,10	5,72	52,24	10,84	2494	43,6
OKRAJ (WIKSTA)	418,7	20,81	7,37	0,74	0,21	0,09	7,85	63,16	0,17	514,8	34,2
(od 1924 woj.)	177,5	25,60	8,99	0,81	0,25	0,15	10,78	49,36	0,16	566,1	29,3
łyżwińsko-kat. prawosł.	201,2	22,76	7,46	0,47	0,18	0,06	5,73	79,20	0,16	268,4	43,5
WIKSTA (7)	731,7	19,51	10,23	1,28	0,28	0,17	4,85	58,30	0,26	975,2	37,7
NOWOCZESIE	358,3	28,75	10,23	1,55	0,36	0,20	15,38	43,07	0,37	251,3	26,7
łyżwińsko-kat. prawosł.	373,0	10,20	9,52	0,53	0,17	0,05	5,56	73,72	0,15	516,1	42,8
WIKSTA (7)	776,8	10,31	10,15	1,21	0,37	0,17	4,37	73,39	0,13	919,4	48,5
POLSKIE	60,9	22,68	21,83	6,83	1,43	1,25	7,91	37,94	0,13	103,4	61,6
łyżwińsko-kat. prawosł.	612,2	5,28	8,35	0,44	0,16	0,05	2,97	82,71	0,04	704,4	57,5

ŹRÓDŁO: Statystyka Polski. Pierwszy powszechny spis RP z dnia 30.IX.1921 r. Mieszkania, ludność, stosunki zawodowe, t. XIX, XXI, XXII, XXXI. TABL. VI, Warszawa 1926, Ludność według wyznania religijnego, wykształcenia i wieku, Warszawa 1927. Statystyka Polski. Drugi powszechny spis ludności z dnia 9.XII.1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe, zes. 36, 48, 71, 87, 94a. Tabl. 16, Warszawa 1938; Obliczenia własne.

mogło to się odbyć każdego roku. Przepisy te zmierzały do formalnego zagwarantowania stabilności w tej dziedzinie, niemniej jednak przyniosły inny od zamierzonego skutek. Język nauczania mógł ulec zmianie każdego roku szkolnego, co widać na przykładzie jednej ze szkół w Wilnie, która w roku szkolnym 1925/26 i 1926/27 miała białoruski język nauczania, w r. szk. 1927/28 — polsko-białoruski, w r. szk. 1928/29 i 1929/30 — białoruski, w r. szk. 1930/31 i 1931/32 — polsko-białoruski, a od r. szk. 1932/33 — polski z językiem białoruskim nauczonym jako przedmiot⁵⁷. Twórcy ustawy szkolnej nie przewidzieli również, że akcja plebiscytowa zaktywizuje ludność białoruską i przyczyni się do wzrostu uświadomienia narodowego a zwłaszcza zostaną w nią zaangażowani wszyscy działacze białoruscy niezależnie od orientacji politycznej i stosunku do państwa polskiego.

Dla ustabilizowania sytuacji w szkolnictwie na ziemiach wschodnich Prezydent RP wydał rozporządzenie z dnia 29.11.1930 r. następującej treści: „Do art. 3 ustawy z dnia 31 lipca 1924 r. ... dodaje się drugi ustęp treści następującej: Zmiana języka nauczania może nastąpić nie wcześniej, niż po 7 latach, licząc od daty uprawomocnienia się ostatecznego orzeczenia ustalającego język nauczania w danej szkole”⁵⁸.

V. Realizacja ustawy szkolnej

w zakresie szkolnictwa powszechnego

Do 1930 r. plebiscyty szkolne odbywały się corocznie⁵⁹. W ich rezultacie pod koniec lat 20. zanotowano nieznaczny wzrost liczby szkół białoruskich

⁵⁷ Sejm RP, Okres I, Spr. sten. z 198 pos. z 1924 r., łam 47, przem. J. Korneckiego (Związek Ludowo-Narodowy); *Rocznik Statystyczny m. Wilna*, Wilno 1921-1938.

⁵⁸ Dz. Urz. MWRiOP 1930, nr 12, poz. 85; L. Zieleniewski, *Ustawodawstwo...*

⁵⁹ Podczas pierwszego plebiscytu szkolnego Białoruska Centralna Rada Szkolna przedstawiła spis obwodów szkolnych, których zainteresowana ludność złożyła inspektorom szkolnym deklaracje z żądaniem otwarcia szkoły białoruskiej w r. szk. 1925/26. Liczba obwodów przypadająca na poszczególne powiaty była następująca: Wołożyn — 2, Dżisna — 13, Duniłowicze — 5, Grodno — 11, m. Grodno — 1, Kossów — 23, Nowogródek — 9, Nieśwież — 9, Prużana — 26, Słonim — 14, Oszmiana — 1, Baranowicze — 1, Wołkowysk — 4, Lida — 1, Święciany — 1, razem 136. Dane te nie należy uważać za ostateczne, gdyż nieco później Kuratorium OS Wileńskiego informowało, że w tym okręgu złożono 62 wnioski o otwarcie szkół białoruskich względnie utrakwistycznych (Oszmiana — 4, Wilejka — 30, Święciany — 2, Duniłowicze — 7, Dżisna — 19). Według BCRS, ostateczne wyniki plebiscytu były następujące: ok. 16 tys. deklaracji na otwarcie 421 szkół, natomiast zdaniem kuratora OS Wileńskiego Z. Gašiorowskiego — 13,5 tys. deklaracji. Oficjalne dane nie były publikowane: „Biełaruskaja Dola” 9.04.1925, nr 24; 22.04.1925, nr 26; 29.04.1925, nr 29; 9.05.1925, nr 32; „Sialanskaja Niva” 14.12.1925, nr 2; „Krynica” 17.05.1925, nr 20; „Nasza Sprawa” 24.12.1926, nr 8; „Przegląd Wileński” 10.05.1925, nr 8; S. Wyślouch, *Białorusini...*, s. 258; M. Świechowski, *Obecny...*, s. 16; Sejm RP, Okres I, Spr. sten. z dnia 22.10.1925 r., łam 65, przem. ks. A. Stankiewicz; Plebiscyt szkolny w 1926 r. dotyczący r. szk. 1927/28 przyniósł następujące wyniki: ilość deklaracji 9 407 na 13 807 dzieci w 345 obwodach, w tym na województwo wileńskie przypadło 2 284 deklaracji na 3 671 dzieci w 84 obwodach (1 obwód — 1 szkoła).

(tab. 3). Dostosowywanie szkolnictwa powszechnego do wymogów ustawy szkolnej z 1924 r. spowodowało zutrakwizowanie w r. szk. 1925/26 przeważającej części istniejących wówczas szkół białoruskich. Poza tym nie powstała ani jedna nowa szkoła publiczna z białoruskim językiem nauczania (tab. 3). W r. szk. 1925/26 na obszarze czterech województw funkcjonowało 378 prywatnych szkół powszechnych, w tym 112 z polskim, 2 z niemieckim, 1 z rusińskim, 164 z żydowskim lub hebrajskim, 97 z litewskim, 2 z rosyjskim, 2 z francuskim i ani jednej szkoły z białoruskim językiem nauczania. Według przeprowadzonego między 11.12.1925 r. i 9.03.1926 r. spisu szkół powszechnych przedstawiającego stan na dzień 1.12.1925 r. uczniów narodowości białoruskiej tylko nieliczni kształcili się w języku macierzystym (tab. 4 i 5)⁶⁰.

Sytuacja szkolnictwa białoruskiego zmienia się nieco na lepsze w latach następnych. Wpłynęło na to aktywne uczestnictwo ludności białoruskiej w akcji plebiscytowej, jak również polityka władz polskich zaangażowanych w sprawę Biabruskiej Włóściańsko-Robotniczej Hromady. Pewne koncesje w dziedzinie szkolnictwa miały przyciągnąć ugrupowania białoruskie, będące w opozycji do Hromady, następnie do kontynuującego jej działalność Białoruskiego Włóściańsko-Robotniczego Klubu Poselskiego „Zmahanie”.

Według oficjalnych danych Ministerstwa WRiOP, w roku szk. 1926/27 funkcjonowały 4 publiczne szkoły powszechne z białoruskim językiem nauczania (2 w okręgu poleskim, 1 — warszawskim, 1 — wileńskim) oraz 21 prywatnych, wszystkie w okręgu wileńskim. Poza tym istniało 29 szkół polsko-białoruskich (7 w okręgu poleskim, 22 — w wileńskim)⁶¹. W r. szk. 1927/28 istniały 24 publiczne szkoły białoruskie (1 — w okręgu poleskim, 1 — warszawskim i 22 — w wileńskim) oraz 9 prywatnych szkół powszechnych. Poza tym istniało 51 szkół polsko-białoruskich (9 — w okręgu poleskim, 42 — w wileńskim), a w 107 publicznych szkołach polskich nauczano języka białoruskiego jako przedmiotu (28 w okręgu poleskim, 79 — w wileńskim)⁶².

W r. szk. 1928/29 języka białoruskiego jako przedmiotu uczono w 111 publicznych szkołach powszechnych. Szkół dwujęzycznych było 55, zaś tylko z językiem nauczania białoruskim — 22. Według innych danych Mi-

Podobne wyniki dał plebiscyt szkolny w 1927 r. dotyczący r. szk. 1928/29. S. Wysłouch. *Białorusini...*, s. 258; *Szkoły białoruskie w Polsce*, „Oświata Polska”, 1931, nr 3, s. 190. Plebiscyt szkolny w 1928 r. dotyczący r. szk. 1929/30 przyniósł następujące wyniki: 4 939 deklaracji, z których ważnych było tylko ok. 1 800, „Sprawy Narodowościowe” 1929, nr 6, s. 819.

⁶⁰ por.: *Wyniki spisu dzieci z czerwca 1926 r. w zastosowaniu do badania szkolnictwa powszechnego*, Warszawa 1928.

⁶¹ *Materiały odnoszące się do działalności rządu w okresie od 15 maja 1926 r. do 31 grudnia 1927 r.*, Warszawa 1928, s. 146.

⁶² Tamże.

Tabela 3. Publiczne szkoły powszechne na ziemiach północno-wschodnich Rzeczypospolitej Polskiej w r. szk. 1925/26.

Województwo Powiat	Ogółem szkół	Szkoły, których językiem nauczania jest					osobno- uczynski
		polski	białoruski	litewski	polsko- białoruski	polsko- litewski	
BIALYSTOK	870	865	1	-	-	3	1
Białystok	167	162	-	-	-	-	-
Białystok	235	235	-	-	-	-	-
Grodno	156	153	1	-	-	3	-
Sokolka	142	142	-	-	-	-	-
Włodkowicki	175	174	-	-	-	-	1
WILNO	1156	1095	1	5	9	43	3
Brasław	112	111	-	-	-	1	-
Dziena	142	142	-	-	-	-	-
Młodzieżowo	55	51	-	-	1	-	-
Oszmiana	153	153	-	-	-	-	-
Prasmy	102	101	-	-	1	-	-
Święciany	167	124	-	4	-	35	-
m. Wilno	47	47	-	-	1	-	3
Wilno-Troki	738	250	-	1	-	7	-
Witejka	140	136	1	-	1	-	-
NOWOGRÓDEK	1046	1041	1	-	1	1	-
Daranowicz	83	83	-	-	-	-	-
Lida	257	256	-	-	-	1	-
Niewież	153	152	1	-	-	-	-
Nawojewicki	132	132	-	-	1	-	-
Stoum	143	145	-	-	-	-	-
Stolpce	97	97	-	-	-	-	-
Wolczyn	176	176	-	-	-	-	-
POLESIE	764	754	-	-	7	-	1
Bryesko z/Buglęci	107	107	-	-	-	-	-
Drohiczyń	71	71	-	-	-	-	-
Kamień-Koński	45	41	-	-	-	-	4
Kobryń	99	99	-	-	-	-	-
Kosów	45	4	-	-	1	-	-
Lutemiec	61	63	-	-	-	-	-
Pinsk	113	113	-	-	-	-	-
Puławy	77	75	-	-	2	-	-
Satuj	97	96	-	-	1	-	-
Stalin	56	56	-	-	-	-	-
RAZEM wszystkie powiaty	3826	3734	3	5	19	47	8

ŹRÓDŁO: *Szkoły powszechne w Rzeczypospolitej Polskiej w r. szk. 1925/26*, W-wa 1927, s. LXXXVI. Odmienne dane [w:] *Rocznik Statystyki RP*, Warszawa 1927, s. 407-410.

nisterstwa WRiOP, w tym roku szkolnym miało być 26 szkół białoruskich i 46 utrakwistycznych⁶³.

⁶³ *Materiały odnoszące się do działalności rządu za rok 1928*, Warszawa 1929, s. 327; *Oświata i szkolnictwo w Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1929, s. 136.

Tabela 4. Uczniowie szkół powszechnych (publicznych i prywatnych) w r. szk. 1925/26 wg języka ojczystego.

OBSZAR	JĘZYK OJCZYSTY (ws.)									
	pol. b.	centraln.	białoruski	litewski	litw.	ukr.	ukr.	ukr.	ukr.	ukr.
POLSKA	2365,9	185,0	126,6	105,6	227,4	10,7	7,7	2,8	2,8	3244,5
%	72,9	12,2	3,9	3,3	7,0	0,3	0,3	0,1	0,1	100,0
Terytorium centralne	1201,7	10,3	20,0	29,5	145,1	1,0	1,0	0,2	0,5	1479,5
%	85,3	0,7	1,4	2,1	10,4	0,1	0,1	0,0	0,0	100,0
wschodnie	150,3	71,9	100,6	1,0	36,9	0,7	0,7	2,3	1,5	264,5
%	15,9	19,7	29,3	0,4	10,7	1,8	1,8	0,6	0,4	100,0

ŹRÓDŁO: *Szkoły powszechne Rzeczypospolitej Polskiej w roku szkolnym 1925/26*, red. M. Falski, Warszawa 1927.

UWAGI: Terytorium wschodnie — województwa wileńskie, nowogródzkie, poleskie i wołyńskie. Woj. białostockie wchodziło w skład terytorium centralnego.

Tabela 5. Uczniowie publicznych szkół powszechnych, których językiem ojczystym był białoruski w r. szk. 1925/26.

OBSZAR	Uczniowie, których językiem ojczystym był:											
	białoruski, uczęszczający do szkół z językiem nauczania:						polski,		inny,			
	nauczania:						nauczania:		nauczania:		nauczania:	
	b.-b.	p-b	p-r	p-l	l	polski	KAZEM	biał.	o-b	biał.	p-b	
POLSKA	322	1546	94	1	13	112369	114419	11	18	17	126	
Województwo	322	1546	94	1	13	112369	114419	11	18	17	126	
Wilno	40	734	-	1	13	26781	27619	-	14	-	-	
Nowogródzkie	112	393	-	-	-	44582	45147	11	-	-	16	
Poleskie	-	408	-	-	-	21866	22294	-	4	-	110	
Wołyń	-	-	94	-	-	100	194	-	-	-	-	

ŹRÓDŁO: *Szkoły powszechne*, dz. cyt.

UWAGI: biał. — białoruski, p-b — polsko-białoruski, p-r — polsko-rusiński, p-l — polsko-litewski, l — litewski. Do szkół białoruskich uczęszczało 17 dzieci rosyjskich. Do szkół dwujęzycznych: 9 — rosyjskich, 106 — rusińskich i 5 innych. Do szkół publicznych z polskim językiem nauczania uczęszczało 10 432 uczniów, których językiem ojczystym był „miejscowy” (849 w woj. białostockim, 9 583 w woj. poleskim), zaliczono go do języka białoruskiego. Łącznie do publicznych szkół powszechnych uczęszczało 124 851 dzieci białoruskich, zaś ogółem do szkół powszechnych 126 581 (w tym 1 730 do prywatnych). Tylko 1,5% uczniów narodowości białoruskiej pobierało naukę w języku macierzystym (najwięcej w woj. wileńskim — 3%).

W końcu lat 20. szkolnictwo białoruskie było w stanie największego rozwoju w II Rzeczypospolitej. Lata 30. przyniosły całkowitą jego likwidację. Począwszy od 1930 roku władze polskie przestały się liczyć z ruchem bia-

loruskim. Nie bez wpływu na takie podejście władz polskich miały represje i likwidacja białoruskiego życia narodowego na Białorusi Radzieckiej. Wiodącą oznaką sytuacji Białorusinów w Polsce była polonizacja szkolnictwa białoruskiego (por.: tab. 6). Żadna inna narodowość tzw. terytorialna nie została pozbawiona możliwości rozwoju własnego szkolnictwa. W porównaniu do innych narodowości można mówić o wyraźnej dyskryminacji ludności białoruskiej w dziedzinie szkolnictwa narodowego.

VI. Plany zajęć. Programy. Podręczniki

Do czasu wejścia w życie przepisów ustawy szkolnej z 1924 r., w zakresie planów zajęć obowiązywały przepisy b. ZCZW. W publicznych i prywatnych szkołach powszechnych od II lub III klasy nauka języka polskiego była obowiązkowa. Bardziej szczegółowych przepisów nie opracowano. Likwidację szkolnictwa białoruskiego po przyłączeniu ziem przyznanych Polsce na podstawie traktatu ryskiego tłumaczono m.in. niedostosowaniem programu szkół białoruskich do programu szkół początkowych, który obowiązywał na obszarze państwa polskiego⁶⁴. Dopiero ustawa szkolna z 1924 r. i rozporządzenia wykonawcze do tej ustawy rozwiązały ten problem. Art. 4 ustawy głosił, że w szkołach powszechnych (publicznych i prywatnych) z językiem niepolskim wykładowym nauka polskiego była obowiązkowa. Ponadto w szkołach 4-, 5-, 6- i 7-klasowych obowiązkowa była historia polska i nauka o Polsce współczesnej w języku polskim. Według rozporządzenia z 7.01.1925 r., szczegółowe przepisy dla szkół z niepolskim językiem nauczania i utrkwistycznych miały zostać określone w osobnym rozporządzeniu (§ 16).

Rozporządzeniem z dnia 29.07.1925 r. minister WRiOP Stanisław Grabski określił rozkład godzin w publicznych szkołach powszechnych dwujęzycznych (tab. 7) z następującymi zaleceniami:

1. Naukę religii prowadzić należy w zasadzie w języku macierzystym dzieci.

2. Godzin, przeznaczonych na naukę języka polskiego w oddziale I, należy użyć na uczenie czytania i pisania w języku polskim. Godzin, przeznaczonych w tymże oddziale na naukę drugiego języka (ruskiego, białoruskiego), nauczyciel użyje na prowadzenie w tym języku przystępnych pogaderek. Treść do tych pogaderek czerpać będzie z najbliższego otoczenia dzieci, ich przeżyć codziennych i omawiać będzie przystępne co do treści obrazy i ilustracje. Naukę czytania i pisania w drugim języku nauczania rozpoczynać należy w drugim roku nauki.

3. Przy nauczaniu rachunków z geometrią, których nauka przewidziana jest w oddziałach niższych w drugim języku wykładowym (ruskim, białoruskim), nauczyciel winien również posługiwać się terminologią polską.

4. W innych przedmiotach nauczania należy najważniejsze terminy naukowe podawać w obu językach wykładowych.

⁶⁴ M. Świechowski, *Obecny...*, s. 15; S. Wysłouch, *Białorusini...*, s. 257.

Tabela 6. Szkolnictwo powszechne czterech województw północno-wschodnich w r. szk. 1926/27 — 1937/38.

Województwo nauczania	ROK SZKOLNY													
	1926/27		1927/28		1928/29		1929/30		1930/31		1936/37		1937/38	
	ogółem	przyw.	ogółem	przyw.	ogółem	przyw.	ogółem	przyw.	ogółem	przyw.	ogółem	przyw.	ogółem	przyw.
BEŁARUSYJA														
ogółem	szk 1638	ucz 112	szk 1634	ucz 128	szk 1634	ucz 1634	szk 1597	ucz 174832	szk 1454	ucz 173881	szk 1759	ucz 260845	szk 118	ucz 270857
polSKI	szk 1545	ucz 25	szk 1552	ucz 31	szk 1529	ucz 1497	szk 153988	ucz 247552	szk 1682	ucz 41	szk 46	ucz 1682	szk 46	ucz 1682
białoruski	szk 93	ucz 1	szk 81	ucz 1	szk 1	ucz 207	szk 1	ucz 1	szk 1	ucz 1	szk 1	ucz 1	szk 1	ucz 1
WILNO														
ogółem	szk 1167	ucz 186	szk 1422	ucz 163	szk 1452	ucz 1471	szk 131237	ucz 128944	szk 1310	ucz 128944	szk 1580	ucz 117113	szk 140	ucz 180335
polSKI	szk 1150	ucz 20	szk 1181	ucz 25	szk 1204	ucz 1215	szk 112495	ucz 102545	szk 27	ucz 10	szk 45	ucz 661	szk 45	ucz 1345
p (b)	szk 11	ucz 11	szk 21	ucz 3007	szk 98	ucz 37	szk 4649	ucz 170	szk 5933	ucz 10	szk 1	ucz 3	szk 1845	ucz 5
białoruski	szk 1335	ucz 1	szk 16	ucz 103	szk 4507	ucz 1	szk 1	ucz 1	szk 1	ucz 1	szk 1	ucz 1	szk 1	ucz 1
NOWOGRODZKIE														
ogółem	szk 1043	ucz 54	szk 1057	ucz 54	szk 1087	ucz 1099	szk 805951	ucz 107633	szk 1049	ucz 107633	szk 1295	ucz 162226	szk 96	ucz 170061
polSKI	szk 982	ucz 2	szk 980	ucz 3	szk 1013	ucz 1014	szk 96654	ucz 111	szk 84050	ucz 43	szk 84822	ucz 35	ucz 1226	ucz 36

Tabela 7. Rozkład godzin w szkołach powszechnych dwujęzycznych zorganizowanych w myśl art. 3 ust. z dnia 31 lipca 1924 r. (Dz.U.R.P. nr 79, poz. 766).

Stopień organizacyjny szkoły	7-tno klasowa							6-tno klasowa							5-tno klasowa							4-tno klasowa														
	I		II		III		IV		V		VI		VII		I		II		III		IV		V		VI		VII		I		II		III		IV	
	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7	
Nauczyciel	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7	
Rozmnik	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7	
Okazniał	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7	
Religia	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	
Język polski	10	2	5	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	
Język drugi wykładowy	10(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	
Język obcy	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Rachunki z geometrią	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	5(5)	
Przyroda	-	-	1(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	
Geografia Hiszpania	-	-	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	
Rymunki	2	2	1	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	
kolory	1(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	
Śpiew	1(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	
Cwiczenia detyczne	4	2	4	2	4	2	4	2	4	2	4	2	4	2	4	2	4	2	4	2	4	2	4	2	4	2	4	2	4	2	4	2	4	2	4	
Razem: godzin tygodniowo	21	25	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	

Nazwa przedmiotu	3 klasowa				7 klasowa				1 klasowa				1 klasowa					
	I	II	III	IV	V	VI	VII	I	II	III	IV	V	VI	IV	I	II	III	IV
Nauczyciel	I	II	III	IV	V	VI	VII	I	II	III	IV	V	VI	IV	I	II	III	IV
Podział	I	II	III	IV	V	VI	VII	I	II	III	IV	V	VI	IV	I	II	III	IV
Wyposażenie	I	II	III	IV	V	VI	VII	I	II	III	IV	V	VI	IV	I	II	III	IV
Religia ¹⁾	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)
Język polski	14	8	7	7	4	4	4	6	6	4	5	5	5	4	7	7	4	4
Język drugi	14	8	7	7	4	4	4	6	6	4	5	5	5	4	7	7	4	4
Wykładowcy	(2)	(2)	(2)	(2)	(2)	(2)	(2)	(2)	(2)	(2)	(2)	(2)	(2)	(2)	(2)	(2)	(2)	(2)
Język obcy	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Rachunek z geometryą	(8)	(6)	(4)	-	-	-	-	(4)	(4)	(4)	(4)	(4)	(4)	(4)	(8)	(8)	(8)	(8)
Przyroda	-	-	(1)	(1)	(1)	(1)	(1)	-	-	(1)	(1)	(1)	(1)	-	-	-	-	-
Geografia i historia	-	-	2	2	2	2	2	-	-	1	2	3	3	-	-	-	-	-
Rysunki	7	1	2	2	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Roboty	(2)	(1)	(1)	(1)	(1)	(1)	(1)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Sztuka	3	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Ćwiczenia cyfrowe	2	(1)	(1)	(1)	(1)	(1)	(1)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Razem godzin w tygodniu	24	28	14	16	30	30	30	17	22	22	50	30	14	14	18	18	18	18

5. Przy nauce śpiewu uwzględniać należy we wszystkich oddziałach pieśni w obu językach.

6. Normy co do używania jednego języka nauczania w nauce poszczególnych przedmiotów obowiązują zasadniczo, począwszy od roku szk. 1925/26 we wszystkich oddziałach szkół powszechnych dwujęzycznych.

Rozporządzenie weszło w życie z dniem 1.09.1925 r. W ramach przepisów przejściowych minister zalecił wprowadzić od r. szk. 1925/26 we wszystkich — poza pierwszym — oddziałach szkół, które stawały się dwujęzyczne, naukę czytania i pisania (elementarza) tego języka, który wchodził jako drugi język nauczania, a którego wcześniej dzieci się nie uczyły. Wykład przedmiotów w języku „drugim” miał być wprowadzony już w r. szk. 1925/26, o ile nie umożliwiał tego brak umiejętności czytania i pisania w tym języku⁶⁵.

Dzieci ukraińskie czy białoruskie bardzo często nie wynosiły z domu nawet elementarnej znajomości języka polskiego (wyjątek mogły stanowić dzieci białoruskie wyznania katolickiego). Zgodnie z tym rozporządzeniem rozpoczynały ona naukę czytania i pisania w tym nieznanym sobie języku. Nauczanie języka ojczystego, którym posługiwały się na co dzień, w oddziale I ograniczono do pogadanek, a właściwa jego nauka rozpoczynała się rok później. W ten sposób zatwierdzono pierwszeństwo nauczania języka polskiego nad językami niepolskimi. Wzmocnieniu jego pozycji służyć miał odpowiednio skonstruowany rozkład godzin. W oddziałach I-III przewagę miało nauczanie w języku niepolskim, natomiast poczynając od klasy IV sytuacja się zmienia na korzyść języka polskiego.

Niezbyt jasne jest zalecenie dotyczące nauczania religii, która w „zasadzie” miała być prowadzona w języku macierzystym dzieci. Zgodnie z rozporządzeniem ministra WRiOP z 18.02.1927 r. nauka religii miała być prowadzona stosownie do żądania rodziców w języku ojczystym uczniów. Zezwolono przy tym w Okręgu Szkolnym Poleskim na uwzględnienie przy nauce religii prawosławnej w razie konieczności tekstów w języku staro-cerkiewno-słowiańskim⁶⁶. Według art. 120 Konstytucji Marcowej, we wszystkich szkołach, których program obejmował kształcenie młodzieży do lat 18, utrzymywanych w całości lub w części przez państwo, nauka religii była obowiązkowa jako jeden z przedmiotów nauczania. Szczegółowe przepisy zawierały rozporządzenie ministra WRiOP z 9.12.1926 r. o nauce religii katolickiej oraz okólnik ministra WRiOP w sprawie nauki religii w publicznych szkołach powszechnych. Zgodnie z tymi przepisami nauka religii danego wyznania miała być prowadzona w każdej szkole, gdzie liczba dzieci tego wyznania wynosiła co najmniej

⁶⁵ Dz. Urz. MWRiOP 1925, nr 12, poz. 125; Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Wileńskiego 1927, nr 5, poz. 101.

⁶⁶ *Materiały odnoszące się do działalności rządu w okresie od 15 maja...*, s. 146.

12, w przeciwnym razie przewidywano łączenie dzieci z różnych szkół w grupy co najmniej 12-osobowe⁶⁷.

Dnia 15.11.1927 r. minister WRiOP wydał rozporządzenie w sprawie rozkładu zajęć w publicznych szkołach powszechnych z niepolskim językiem nauczania (tab. 8) z poniższymi zaleceniami:

1. Naukę języka polskiego należy rozpocząć od pogadarek ustnych na tematy z najbliższego otoczenia w domu i szkole. Do nauki pisania i czytania (elementarza) należy przystąpić nie prędzej, niż po upływie trzech pierwszych miesięcy nauki szkolnej.

2. W drugim roku nauki języka polskiego należy przystąpić do czytania odpowiedniej książki.

3. W szkołach, w których obecnie udziela się nauki języka polskiego już od I oddziału należy naukę tego przedmiotu w I oddziale ograniczyć wyłącznie do prowadzenia pogadarek z najbliższego otoczenia.

Poza tym do szkół z niepolskim językiem nauczania odnosiły się postanowienia art. 4 ustawy szkolnej z 1924 r. oraz wymienione wcześniej rozporządzenia regulujące kwestię religii w publicznych szkołach powszechnych⁶⁸.

Analizując powyższe rozkłady godzin warto przytoczyć informacje dotyczące stopnia organizacji szkół w województwach białostockim, nowogródzkim, wileńskim i poleskim. W r. szk. 1925/26 na 384 tys. uczniów czterech województw 182,3 tys. (47,5%) uczęszczało do szkół 1-klasowych, 73,8 tys. (19,2%) — do 2-klasowych. W r. szk. 1930/31 na 513,1 tys. uczniów 154,9 tys. (30,2%) uczęszczało do szkół 1-klasowych, 129,1 tys. (25,2%) — do 2-klasowych⁶⁹. Stopień organizacji szkół, w których język białoruski był językiem nauczania ewentualnie nauczany, jest odbiciem ogólnej sytuacji panującej pod tym względem w województwach północno-wschodnich.

Centralna Białoruska Rada Szkolna wydała jeszcze w 1924 r. obszerną broszurę pt. „Jak adkryć biełaruskuju szkołu”, zawierającą objaśnienia do ustawy szkolnej z 1924 r. i wydanego do niej rozporządzenia wykonawczego odnośnie organizacji szkolnictwa białoruskiego, do których dodano tłumaczenia i praktyczne rady przy procedurze zakładania szkoły. Poza tym w broszurze zamieszczono plan lekcji, **zestawienie podręczników białoruskich** oraz oparty na programach szkół polskich program nauczania z zakresu czterech pierwszych klas szkoły powszechnej z białoruskim językiem nauczania⁷⁰.

⁶⁷ Dz. Urz. MWRIOP 1927, nr 2, poz. 25 i 32.

⁶⁸ Dz. Urz. MWRIOP 1927, nr 15, poz. 534.

⁶⁹ *Szkoły powszechne Rzeczypospolitej Polskiej w roku szkolnym 1925/26*, red. M. Falski, Warszawa 1927, tab. V, s. CL; *Szkoły Rzeczypospolitej Polskiej w roku szkolnym 1930/31*, M. Falski, Warszawa 1933, tab. VIII, s. XL.

⁷⁰ *Jak adkryć biełaruskuju szkołu*, Wilnia 1924.

Tabela 8. Rozkład godzin w szkołach powszechnych z niepełnym językiem nauczania.

Miejscę urzędowania szkoły	7-ty klasowy							6-ty klasowy							5-ty klasowy							4-ty klasowy													
	I	II	III	IV	V	VI	VII	I	II	III	IV	V	VI	VII	I	II	III	IV	V	VI	VII	I	II	III	IV	V	VI	VII	I	II	III	IV	V	VI	VII
Nauczyciel	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7
Rozkład	II	III	IV	V	VI	VII		I	II	III	IV	V	VI	VII	I	II	III	IV	V	VI	VII	I	II	III	IV	V	VI	VII	I	II	III	IV	V	VI	VII
Godziny	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Język polski	6	5	5	5	5	5	5	6	5	5	5	5	5	5	6	5	5	5	5	5	5	6	5	5	5	5	5	6	5	5	5	5	5	5	5
Język wykładowy	16	5	5	5	5	5	16	6	5	5	5	5	5	5	16	6	5	5	5	5	5	16	6	5	5	5	5	16	6	5	5	5	5	5	5
Język obcy	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kształcenie z geometrią	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Przyroda	-	1	2	2	2	2	2	-	2	2	2	2	2	2	-	2	2	2	2	2	2	-	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Światopogląd	-	1	2	2	2	2	2	-	2	2	2	2	2	2	-	2	2	2	2	2	2	-	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Historia	-	2	2	2	2	2	2	-	2	2	2	2	2	2	-	2	2	2	2	2	2	-	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Psychologia	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Rachunek	2	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Śpiew	2	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1
Ćwiczenia fizyczne	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Razem	18	24	28	28	30	30	30	18	24	28	28	30	30	30	18	24	28	28	30	30	30	18	24	28	28	30	30	30	28	30	30	30	30	30	30

Stronniec nazwa i nazwa szkoły	3 klasowa												2 klasowa						1 klasowa				1 klasowa																			
	I			II			III			I			II			I			I			I			I																	
	1	2	3	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7					
Nauczyciel	podział			niepocz.			niepocz.			niepocz.			niepocz.			niepocz.			niepocz.			niepocz.			niepocz.			niepocz.			niepocz.			niepocz.			niepocz.					
Różnica	podział			niepocz.			niepocz.			niepocz.			niepocz.			niepocz.			niepocz.			niepocz.			niepocz.			niepocz.			niepocz.			niepocz.			niepocz.			niepocz.		
Odzież	podział			niepocz.			niepocz.			niepocz.			niepocz.			niepocz.			niepocz.			niepocz.			niepocz.			niepocz.			niepocz.			niepocz.			niepocz.			niepocz.		
Religia	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2			
Język polski	-	8	-	5	5	5	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4			
Język drugi wykładowy	24	8	14	2	2	2	5	5	5	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4			
Rachunki z geometrią	12	6	6	2	2	2	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4			
Przyroda	-	-	-	14	-	-	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4			
Geografia historia	-	-	-	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2			
Fizyka	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2			
Roboty	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2			
Śpiew	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2			
Ćwiczenia ciężkie	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1			
RAZEM	24	28	14	16	28	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30						

¹⁾ Uczą się głośno. ²⁾ Uczą się razem I, II, III oddział. ³⁾ Uczą się razem oddział I z II a III z IV. ⁴⁾ Głośno.

Беларускія падручнікі

I аддзел. А. Смоліч — Зорка. Першая навука чытаньня і пісаньня для беларускіх дзетак.

II аддзел. А. Смоліч — Зорка. Частка другая. Беларуская граматыка.

Я. Лёсік — Нашая Крыніца.

Л. Гарэцкая — Родны Край. Першая пасьля лемангара кніжка да чытаньня.

III аддзел. Я. Колас — Другое чытаньне для дзяцей беларусаў.

Л. Гарэцкая — Родны Край, ч. II.

III-IV аддзел. Я. Станкевіч — Беларуская правапісь.

III-V аддзел. Б. Тарашкевіч — Беларуская граматыка.

IV-V аддзел. Л. Гарэцкая — Родны Край, III-IV ч.

VI-VII аддзел. М. Гарэцкі — Хрыстаматыя беларускае літаратуры.

Цыгельма — Арытмэтыка.

Юрэвіч — Задачнік для пачатковае школы ч.ч. I, II, III.

Рак-Міхайлоўскі — Арытмэтычны задачнік, ч. II.

Шапачнікаў і Вальцаў — Арытмэтычны задачнік, ч. II.

Дапамогі для вучыцеля

У. Ігнатоўскі — Гісторыя Беларусі.

Пічэта — тое ж.

Мальшэў — Фізіялогія і анатомія чалавека.

Заленскі — Батаніка.

Увага: Падручнікі з польскіх прадметаў ужываюцца па загаду школьнага інспэктара.

Według: *Jak adkryć bielaruskiju szkołu*, Wilnia 1924 r.

Ministerstwo WRIOP zajęło się swojej strony opracowaniem zestawu podręczników białoruskich zarówno dla szkół początkowych jak i średnich. W efekcie rozporządzeniem z 4.07.1925 r. określono jako tymczasowo dozwolone następujące podręczniki dla szkół z językiem białoruskim:

Naszaja krynica. *Treciaje czytańnie dla paczatkowych bielaruskich szkół (z rysunkami)*, J. Losik, wyd. B. Kleckina, Wilno 1921 r;

Rodny Kraj, *Druhaja paśla lementara kniha da czytańnia*, L. Hareckaja, wydanie przerobione i dopełnione, wyd. B. Kleckina, Wilno 1923 r.;

Kosmograjja, R. Astrouski, Wilnia 1924, Seryja III-cia, Pryroda — Matematyka: Bielaruskaja Wydawieckaja Tawaryskaja Biblijateka szkolnych padrucznikau;

Bielaruski prawapis, R. Astrouski;

Botanika. Padrucznik dla siarednich szkół z rasyjskaj mowy pierakłał, apracawał i dapounił K. Duszeuski, W. Zielenski;

Fizyologija i anatomija czalawieka, N. Małyszeu;

Nasza Krynica — czytańnie dla białoruskich szkół, J. Losik, wydanie poprawione;

Suświetnaja historyja część II — średniowieczna, W. Osterloff i J. Szuster, przekład białoruski A. Łuckiewicza, wyd. T-wa Naukowego Białoruskiego, wyd. B. Kleckina, Wilno 1921;

Suświetnaja historyja część III — nowożytna, W. Osterloff i J. Szuster, przekład białoruski A. Smolicza, wyd. T-wa Naukowego Białoruskiego, wyd. B. Kleckina, Wilno 1922;

Elementarnaja algebra pawodle A. Kisielewa. Praktykawanaja da wymohau białoruskich siarednich szkou. Pierakłau A. Łuckiewicz. Czaść I. Wilnia. Drukarnia „Szwituryś” 1921. Białoruskaje Nawukowaje T-wa; Czaść II. Wilnia. Drukarnia „Szwituryś”, Białoruskaje Wydawieckaje T-wa;

Paczatkowaja geometryja. Pierakład z rasyjskaha A. Krutalewicz, Dziarżanujaje Wydawiectwa, Moskwa — Leningrad 1924. Narodny Kamisaryjat Aświety B.R.S.I.

Geografija Bialorusi A. Smolicza, wydana przez B. Kleckina w Wilnie, uznana została za niedozwoloną w szkołach w Polsce⁷¹.

Zastanawiający jest brak podręczników Taraszkiewicza, Hareckiego, Ihnatowskiego i innych autorów, które zamieszczono w broszurze pt. *Jak adkryć białoruskuję szkołu*.

W 1929 r. Ministerstwo WRiOP zatwierdziło do użytku szkolnego wielce kontrowersyjny *Lementar* S. Lubicz-Majewskiego (główne zarzuty to m.in. ok. 250 błędów drukarskich i wykroczeń przeciwko zasadom pedagogiki, fonetyki, morfologii, składni i ortografii języka białoruskiego, zastosowanie alfabetu łacińskiego). Trochę później ukazał się *Pierszy Pramień* tegoż autora. Oba te podręczniki przeznaczone były do nauki języka białoruskiego w dwóch pierwszych oddziałach szkoły powszechnej⁷².

Pismem z dnia 2.12.1935 r. Ministerstwo WRiOP uznało za dozwolone do użytku w szkołach z białoruskim językiem nauczania następujące wydawnictwa dla uczniów szkół powszechnych: *Bielaruskaja hramatyka dla szkou*, B. Taraszkiewicz, wyd. V, Wilno 1929; *Bielaruski prawapis. Pawodle B. Taraszkiewicza i J. Losika*, R. Astrouski, wyd. II, Wilno 1930; oraz dla uczniów szkół średnich *Chrestamatyja nowaj bielaruskaj litaratury*, I. Dworczanin, wyd. IV, Wilno 1927; *Uwodziny u nawuku ab nieorhanicznaj pryrodzie*, M. Gramyka, część 2, książka pomocnicza dla nauczyciela. Ministerstwo WRiOP nie zatwierdziło do użytku w szkołach czasopisma pt. „Rodnaja mowa. Miesiacznik paświaczany pytańniem bielaruskaje mowy”⁷³.

⁷¹ Dz. Urz. KOS Wileńskiego 1927, nr 1, poz. 19.

⁷² Dz. Urz. MWRiOP 1929, nr 7, poz. 110; Dz. Urz. KOS Wileńskiego 1932, nr 7-8, cz. nieurzędowa; „Bielaruskaja Krynica” 26.10.1929 r., nr 27; *Nieodpowiedni podręcznik*, „Przegląd Wileński” 23.08.1929, nr 14-15; *Skandaliczny elementarz*, tamże 27.10.1929, nr 18-19; „Sprawy Narodowościowe” 1929, nr 5, s. 655.

⁷³ Dz. Urz. KOS Wileńskiego 1936, nr 1, poz. 5.

Okólnikiem z 2.03.1935 r. kurator Okręgu Szkolnego Wileńskiego K. Sze-
 łagowski zezwolił tymczasowo na używanie przy nauczaniu religii prawos-
 ławnej podręcznika *Prawosławny malitwasłou na cerkouna-sławianskaj
 i bielaruskaj mowie*⁷⁴.

VII. Ustawa jędrzejewiczowska z 1932 r. i rewizja ustawy szkolnej z 1924 r.

Ustawa z dnia 11.03.1932 r. o ustroju szkolnym, zwana od nazwiska jej
 twórcy jędrzejewiczowską, dokonała ujednoczenia ustroju szkolnego tj. or-
 ganizacji szkolnictwa i programów szkolnych w państwie polskim⁷⁵.

Tabela 9. Główne założenia ustawy o ustroju szkolnym z dnia 11.03.1932 r.

Stan przed ustawą z dnia 11.03.1932 r.	Według ustawy z dnia 11.03.1932 r.
— 7-letni obowiązek szkolny nie ustalony ustawowo na wszystkich terenach Polski;	— 7-letni obowiązek szkolny objęty tą ustawą;
— Program 7-letniej szkoły powszechnej jednolity tzn. nie podzielony na odrębne jednostki programowe;	— Program 7-letniej szkoły powszechnej podzielony na 3 szczeble, z których każdy stanowił jednostkę programową;
— Organizacyjnie szkoły dzieliły się na 7 stopni t.j. szkoły 1-, 2-, 3-, 4-, 5-, 6- i 7-klasowe. Szkoła 1-klasowa realizowała przez 7 lat program 4 oddziałów szkoły 7-klasowej. Szkoła 2-klasowa realizowała program 5 oddziałów, natomiast szkoły 3-7-klasowe — pełny program t.j. 7 oddziałów szkoły. Nauka w każdym z oddziałów wszystkich szkół trwała jeden rok.	— Rozróżniono szkoły powszechne 3 stopni. Szkoła I st. realizowała przez 7 lat I szczebel prog. wraz z najważniejszymi składnikami szczebla II i III. Szkoła II st. Realizowała I i II szczebel prog. wraz z najw. składnikami szczebla III. Szkoła III st. realizowała wszystkie trzy szczeble w pełnym zakresie (I szczebel — oddz. 1-4; II — oddz. 5-6; III — oddz. 7). W szkołach I st. nauka trwała 2 lata w oddz. III i 3 lata w oddz. IV. W szkołach II st. Nauka trwała 2 lata w oddz. IV.
— Gimnazjum 8-letnie dzieliło się na 3-letnie gimnazjum niższe, które pokrywało się 5, 6 i 7 oddziałami szkoły 7-klasowej, oraz 5-letnie wyższe. Organizacyjnie gimnazjum niższe i wyższe stanowiły całość. Wstęp do I klasy gimnazjum mieli uczniowie po ukończeniu 4 oddziałów szkoły powszechnej albo po ukończeniu 6 lub 7 oddziałów do klasy IV.	— Szkoła średnia ogólnokształcąca była 6-letnia i dzieliła się na 4-letnie gimnazjum i 2-letnie liceum. Zlikwidowano dwa pierwsze oddziały gimnazjum niższego. Wstęp do szkoły średniej mieli uczniowie po ukończeniu II szczebla programowego szkoły powszechnej III st. lub po ukończeniu szkoły powszechnej II st.

⁷⁴ Dz. Urz. KOS Wileńskiego 1936, nr 8-9, poz. 67.

⁷⁵ DzURP 1932, nr 38, poz. 389; „Oświata i Wychowanie”, 1933, z. 1, s. 16-17.

W 1932 r. funkcjonowały dwa prywatne gimnazja białoruskie w Wilnie i Nowogródku. Niższe klasy tych zakładów zastępowały częściowo brak szkół powszechnych. W wyniku reformy jędrzejewiczowskiej uległy likwidacji dwie pierwsze klasy gimnazjów białoruskich. Społeczeństwo białoruskie nie uzyskało w zamian żadnej rekompensaty w postaci własnego liceum.

Program szkół średnich ogólnokształcących nowego typu oparto na II szczeblu programowym szkoły powszechnej. Na obszarze północno-wschodniej Polski zdecydowanie przeważały szkoły I stopnia. W r. szk. 1937/38 na 764 tys. uczniów czterech województw 401,9 tys. (52,6%) uczęszczało do szkół I stopnia. 650,7 tys. uczniów mieszkało na wsi, z których 401,5 (61,7%) uczęszczało do szkół I stopnia. Na liczbę 5 522 szkół przypadało 4 414 (79,9%) szkół I stopnia, 652 (11,8%) II stopnia i 456 (8,3%) III stopnia⁷⁶.

Począwszy od r. szk. 1932/33 Ministerstwo WRiOP zaczęło wprowadzać w życie postanowienia ustawy o ustroju szkolnictwa.

Okólnikiem ministra WRiOP z dnia 20.05.1932 r. dokonano zmian w planach godzin szkolnych dla 7- i 6-klasowych publicznych szkół powszechnych z niepolskim językiem nauczania ustalonych rozporządzeniem z dnia 15.11.1927 r. W r. szk. 1932/33 w szkołach 7-klasowych w oddziale V zniesiono naukę języka obcego nowożytnego. 4 godziny przeznaczone do tej pory na ten przedmiot rozdzielono po 1 godzinie pomiędzy język polski, język nauczania, geografę i naukę o przyrodzie. W oddziale VI liczbę godzin przeznaczonych na język obcy nowożytny ograniczono z 3 do 2. Tę jedną godzinę dodano w I półroczu do godzin przeznaczonych na język polski, natomiast w II półroczu do godzin przeznaczonych na język nauczania. W szkołach 6-klasowych w oddziale V wprowadzono identyczne zmiany, jak w szkołach 7-klasowych, natomiast plan dla oddziału VI pozostał bez zmian. Plany godzin dla szkół dwujęzycznych 7- i 6-klasowych ustalone rozporządzeniem z dnia 29.07.1925 r. uległy analogicznym zmianom, jak w przypadku szkół z niepolskim językiem nauczania, przy czym poszczególne przedmioty zachowały swe języki nauczania. Plany godzin i programy szkół niepolskich i dwujęzycznych niżej zorganizowanych tj. 5-, 4-, 3-, 2- i 1-klasowych pozostały bez zmian⁷⁷.

W dalszym etapie wprowadzania w życie postanowień ustawy o ustroju szkolnictwa z 1932 r. minister WRiOP okólnikiem z dnia 30.03.1933 r. podjął kolejne decyzje w sprawie organizacji roku szkolnego 1933/34. Nowa organizacja publicznych szkół powszechnych miała być wprowadzona dopiero w r. szk. 1934/35. Poza tym z programów i planów godzin całkowicie usunięto naukę języka obcego nowożytnego z oddziałów V i VI szkół 7- i 6-klasowych. Plany godzin i programy szkół niepolskich i dwujęzycznych

⁷⁶ *Statystyka szkolnictwa 1937/38*, Warszawa 1939, s. 29-30.

⁷⁷ Dz. Urz. KOS Wileńskiego 1932, nr 7-8, poz. 81.

nżej zorganizowanych pozostały bez zmian⁷⁸. Zgodnie z okólnikiem ministra WRiOP z 14.07.1933 r., powyższe zmiany w szkołach 7- i 6-klasowych miały zostać wprowadzone w granicach możliwości i po odpowiednim przystosowaniu⁷⁹.

W związku z organizacją r. szk. 1934/35 okólnikiem ministra WRiOP z dnia 10.03.1934 r. wprowadzono nowy plan zajęć w oddziałach V, VI i VII szkół 7- i 6-klasowych. W III oddziale usunięto osobną naukę historii, natomiast wzmocniono po 1 godzinie naukę języka polskiego i naukę języka nauczania. W szkołach o 3 i 4 nauczycielach nie otworzono oddziału VII. Zamiast kompletu złożonego z oddziałów V, VI i VII tworzone komplety oddziałów V i VI według dawnego planu godzin. Zachowano języki nauczania poszczególnych przedmiotów zarówno w szkołach z niepolskim językiem nauczania wg rozporządzenia z dnia 15.11.1927 r., jak i w szkołach dwujęzycznych według rozporządzenia z dnia 29.07.1925 r. Plany godzin i programy szkół niepolskich i dwujęzycznych nżej zorganizowanych pozostały bez zmian⁸⁰.

W latach następnych plany godzin w szkołach dwujęzycznych i z niepolskim językiem nauczania nie zmieniły się, natomiast nowe programy wchodziły do tych szkół po odpowiednim przystosowaniu (por.: okólnik ministra WRiOP z 7.08.1936 r.)⁸¹.

Rok 1938 przyniósł istotne zmiany w ustawodawstwie szkolnym dotyczącym szkolnictwa mniejszości narodowych. Dnia 25.11.1938 r. minister WRiOP w porozumieniu z ministrem spraw wewnętrznych wydał rozporządzenie w sprawie wykonania ustawy szkolnej z 31.07.1924 r. Rozporządzenie powyższe regulowało sposób wnoszenia przez rodziców deklaracji z żądaniem zmiany języka nauczania. Według nowych przepisów, deklaracje wyrażające żądanie zmiany języka nauczania na białoruski, ukraiński lub litewski mogły być wnoszone tylko w ciągu listopada, przy czym pozostała część rodziców miała prawo w terminie do 31 stycznia wnoszenia żądań nauczania w języku państwowym tzn. polskim (§ 6 i 7). Poza tym uregulowano sprawę 7-letnich okresów uprawniających do składania deklaracji. W odniesieniu do szkół, w których język nauczania został ustalony na zasadzie zgłoszonych deklaracji, mogły być brane pod uwagę jedynie deklaracje wniesione w tym roku szkolnym, w którym upłynęło 7 lat od daty uprawomocnienia się ostatniego orzeczenia ustalającego język nauczania w danej szkole (§ 11). Jeśli w powyższym terminie deklaracje nie zostały wniesione, wówczas język nauczania ustalony w poprzednim orzeczeniu miał obowiązywać przez następny okres 7-letni bez wydawania osobnego prze-

⁷⁸ Dz. Urz. MWRiOP 1933, nr 3, poz. 59.

⁷⁹ Dz. Urz. MWRiOP 1933, nr 7-8, poz. 81.

⁸⁰ Dz. Urz. MWRiOP 1934, nr 2, poz. 24.

⁸¹ Dz. Urz. MWRiOP 1936, nr 7, poz. 128.

czenia (§ 12). „Jeżeli jednak zajdzie zmiana organizacji szkoły albo też jeśli władza szkolna uzna, iż stosunki ludnościowe lub kulturalne w danym obwodzie szkolnym uległy zmianie tak dalece, że szkoła pod względem języka nauczania stosunkom tym nie odpowiada, wówczas władza szkolna z własnej inicjatywy może zarządzić składanie deklaracji celem stwierdzenia życzeń rodziców w sprawie języka nauczania. Składanie deklaracji może być zarządzone w każdym czasie bez względu na okres 7-letni” (§ 12).

Zmiana języka nauczania mogła nastąpić tylko z początkiem roku szkolnego i obejmowała w roku szkolnym tylko klasę pierwszą, w następnych zaś latach stopniowo dalsze klasy. Kurator mógł skrócić okres przejściowy i wprowadzić zmieniony język nauczania w wyższych klasach (§ 10)⁸².

Powyższe rozporządzenie poprzez ograniczenie możliwości składania deklaracji stanowiło kolejny krok w kierunku całkowitego wyparcia języków niepolskich, zwłaszcza białoruskiego, z publicznego szkolnictwa powszechnego.

VIII. Prywatne szkoły powszechne

Szkoły prywatne (powszechne, średnie, seminaria nauczycielskie) dla dzieci narodowości niepolskich z macierzystym językiem nauczania mogły być zakładane na tych samych prawach, co szkoły z polskim językiem nauczania. Gwarantowało MTW (art. 8) oraz Konstytucja Marcowa (art. 110 i 117). Do czasu uchwalenia ustawy szkolnej z 31.07.1924 r. obowiązywały przepisy b. ZCZW. Art. 1 ustawy szkolnej potwierdził prawa mniejszości narodowych do posiadania własnego szkolnictwa prywatnego. Natomiast art. 4 wprowadził do szkół powszechnych obowiązkową naukę języka państwowego (tzn. polskiego) oraz historię polską i naukę o Polsce współczesnej w języku polskim w zakresie zapewniającym ich znajomość dla przejścia uczniów do szkół średnich ogólnokształcących.

Koncesje na prywatne szkoły powszechne wydawały kuratoria okręgów szkolnych. W niektórych z okręgów np. wileńskim wprowadzono zwyczaj terminowego ich udzielania (na jeden rok szkolny), po czym koncesjonariusz zobowiązany był uzyskać dalsze zezwolenie. Taka praktyka nie miała uzasadnienia w przepisach⁸³. Okólnikiem z dnia 28.02.1927 r. minister WRiOP G. Dobrucki nakazał kuratorom, aby koncesje „z reguły” wydawali bezterminowo⁸⁴.

Na podstawie tego zarządzenia Kuratorium Okręgu Szkolnego Wileńskiego ogłosiło w dniu 1.04.1927 r. specjalny komunikat, w którym zobowiązano od r. szk. 1927/28 zastosować się do zarządzenia władz centralnych. Następnie informowało, że bez zmian pozostały przepisy, od których wypełnienia uzależniano udzielenie koncesji na prowadzenie szkoły pry-

⁸² DzURP 1938, nr 94, s. 637.

⁸³ „Sprawy Narodowościowe” 1927, nr 3, s. 327.

⁸⁴ Tamże; Dz. Urz. KOS Wileńskiego 1927, nr 4, poz. 87.

watnej (m.in. art 10 rozporządzenia Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich z 11.10.1919 r. dotyczącego szkolnictwa i oświaty)⁸⁵. Ze swej strony Centralna Białoruska Rada Szkolna, opierając się na powyższych przepisach, opracowała zasady otwierania białoruskich szkół prywatnych⁸⁶.

Ujednolicenie przepisów o szkołach prywatnych wszelkich typów przyniosła ustawa z dnia 11.03.1932 r. o prywatnych szkołach, zakładach naukowych i wychowawczych oraz rozporządzenie wykonawcze do tej ustawy z dnia 7.06.1932 r. Od tej pory bezpośrednią opiekę i nadzór nad prywatnymi szkołami powszechnymi i średnimi sprawowali kuratorzy okręgów szkolnych (§ 2 rozporządzenia). Obywatel polski mógł założyć szkołę pod warunkiem przedłożenia władzom szkolnym informacji dotyczących m.in. statutu szkoły, języka nauczania, nazwy, nauczycieli i kierownictwa, lokalu i wyposażenia w pomoce naukowe, środków utrzymania oraz przedłożenia pisemnego stwierdzenia właściwych władz państwowych (np. starosty), że zachowywała się nienagannie pod względem moralności oraz w stosunku do państwa (art. 2 ustawy). Powyższe zaświadczenia mieli wydawać starostowie powiatowi lub grodzcy (§ 13). Ostateczną decyzję w sprawie otwarcia danej szkoły prywatnej podejmowały władze szkolne wyznaczone przez Ministerstwo WRiOP.

Szkoła prywatna mogła być zamknięta przez sprawujące nad nią nadzór władze szkolne, gdy one stwierdziły, że nauczanie lub wychowanie odbywało się w duchu nielojalnym wobec państwa polskiego, względnie szkoła nie przeciwdziałała skutecznie szkodliwym pod względem wychowawczym wpływom na młodzież (art. 4). Dyrektorem, kierownikiem lub nauczycielem szkoły mógł zostać tylko nieskazitelny obywatel polski posiadający przewidziane stosownymi przepisami kwalifikacje zawodowe (art. 6). Władze szkolne mogły zażądać zaświadczenia o moralności i lojalności wobec państwa polskiego⁸⁷.

Ustawa posłużyła się pojęciem lojalności lub nienaganności nie podając żadnej definicji terminu, otwierając w ten sposób drogę do dowolnej jego interpretacji. Uzależniała ona tworzenie szkół prywatnych od decyzji władz administracyjnych, które w ten sposób otrzymały możliwość przeciwdziałania na drodze legalnej rozwojowi niepolskiego szkolnictwa prywatnego.

Interesujące jest zarządzenie Kuratora Okręgu Szkolnego Wileńskiego z dnia 7.06.1932 r., w którym rodziców lub opiekunów chcących kształcić swe dzieci w prywatnej szkole powszechnej zobowiązano do zawiadomienia w formie deklaracji kierownika szkoły publicznej powszechnej w da-

⁸⁵ Dz. Urz. KOS Wileńskiego 1927, nr 4, poz. 87.

⁸⁶ por.: „Bielaruskaja Dola” 23.01.1925, nr 6.

⁸⁷ DzURP 1932, poz. 343; Rozporządzenie Ministra WRiOP z 7.06.1932 r. o prywatnych szkołach oraz zakładach naukowych i wychowawczych, wydane co do § 13 w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych, DzURP 1932, nr 50, poz. 473; Wzory statutów szkół prywatnych, [w:] „Monitor Polski”, 1932, nr 145, poz. 178.

nym obwodzie szkolnym w terminie do końca sierpnia przed rozpoczęciem roku szkolnego. Bez takiej deklaracji dziecko (dzieci) było zapisywane z urzędu do szkoły publicznej. Szkoły prywatne mogły przyjmować na naukę tylko takie dzieci, których rodzice lub opiekunowie przedstawili zaświadczenie od kierownika szkoły potwierdzające fakt złożenia stosownej deklaracji⁸⁸. Powyższe zarządzenie odnosiło się do wszystkich obywateli państwa polskiego, jednak mogło stanowić kolejną barierę do powstawania powszechnych prywatnych szkół białoruskich. Białoruskie szkoły prywatne często nie były uznawane przez inspektorów szkolnych za spełniające wymogi prawne, stąd uczęszczanie do nich dzieci było przez władze formalnie traktowane jako sprzeczne z dekretem z dnia 7.02.1919 r. o obowiązku szkolnym, podlegające karze aresztu lub grzywny. Rzeczą charakterystyczną jest fakt, że od 1932 r. nie powstała ani jedna taka szkoła.

IX. Nauczyciele szkół powszechnych

Według dekretu z dnia 7.02.1919 r. o kształceniu nauczycieli szkół powszechnych, kształcenie i wychowanie kandydatów na nauczycieli szkół powszechnych miało odbywać się w seminariach nauczycielskich opartych o program 7-klasowej szkoły powszechnej. Mogły być przy nich organizowane kursy zawodowe dla kształcenia nauczycieli w specjalnym kierunku uwzględniającym potrzeby szkół powszechnych. Czas nauki w seminarium trwał 5 lat. Po ukończeniu nauki kandydat zdawał egzamin nauczycielski, następnie odbywał 2 lata praktyki w publicznej szkole powszechnej. Po tym zdawał egzamin praktyczny (lekcja) oraz ze znajomości organizacji szkolnictwa, ustawodawstwa szkolnego, pedagogiki i dowolnego przedmiotu ogólnokształcącego. W ten sposób kandydat na nauczyciela uzyskiwał pełne kwalifikacje do nauczania w szkołach powszechnych. Edukacja w seminariach nie kończyła się maturą i z tego względu ich wychowankowie nie mogli wstępować na wyższe uczelnie⁸⁹. Kształcenie nauczycieli odbywało się także na rocznych kursach nauczycielskich dla absolwentów 8-letnich gimnazjów.

Postulat tworzenia sieci seminariów nauczycielskich z białoruskim językiem nauczania był jednym z najważniejszych, które wysuwali działacze białoruscy w działaniach na rzecz szkolnictwa narodowego. Zakładanie szkół prywatnych — w tym seminariów nauczycielskich — przez mniejszości gwarantował MTW i Konstytucja Marcowa. Prawna regulacja organizacji seminariów nastąpiła w wyniku uchwalenia ustawy szkolnej z 1924 r. Art. 4 ustawy głosił, że nowo zakładane państwowe seminaria nauczycielskie na obszarze województw poleskiego, nowogródzkiego i wileńskiego miały być dwujęzyczne, tzn. polsko-białoruskie (w woj. poleskim także polsko-rusiń-

⁸⁸ Dz. Urz. KOS Wileńskiego 1932, nr 7-8, poz. 82; „Przegląd Wileński” 30.11.1932, nr 20.

⁸⁹ DzPPP, nr 14, poz. 185.

skie). Do czasu powstania pierwszego seminarium polsko-białoruskiego w państwowych seminariach nauczycielskich województw wileńskiego i nowogródzkiego miała być obowiązkowa nauka języka białoruskiego w zakresie dostatecznym do prowadzenia nauki w szkole powszechnej z językiem wykładowym białoruskim. Według rozporządzenia wykonawczego z dnia 7.01.1925 r., wszystkie seminaria istniejące w chwili wejścia w życie wspomnianej ustawy zachowywały swój język nauczania (§ 18). Program nauczania w seminariach dwujęzycznych miał zostać określony osobnym rozporządzeniem. Seminaria prywatne z niepolskim językiem nauczania mogły powstawać na tych samych warunkach, co z polskim językiem nauczania z tym, że obowiązkowymi przedmiotami stawały się język polski i prowadzona po polsku nauka literatury polskiej, historii, geografii oraz nauka o Polsce współczesnej (§ 19). Od kandydatów wstępujących do dwujęzycznych seminariów polsko-białoruskich lub w których była obowiązkowa nauka języka białoruskiego jako przedmiotu wymagano znajomości tego języka (§ 20).

Dnia 19.05.1926 r. minister WRiOP S. Mikułowski-Pomorski wydał rozporządzenie w sprawie przyjmowania uczniów do państwowych seminariów nauczycielskich. Na kurs przyjmowano kandydatów w wieku 14-17 lat posiadających m.in. urzędowo potwierdzone świadectwo moralności.

Rozrózniono trzy grupy kandydatów: 1. takich, którzy ukończyli kurs wstępny (przygotowawczy) przy danym seminarium, na który przyjmowano młodzież ze szkół niżej zorganizowanych, która zdała egzamin z języka polskiego, rachunków z geometrią, a w seminariach z językiem nauczania niepolskim — także z tego języka; 2. takich, którzy ukończyli kurs przy innym seminarium, szkołę 7-klasową lub co najmniej 3 klasy szkoły średniej ogólnokształcącej; 3. takich, którzy mieli niższe przygotowanie od wymienionych w punktach 1 i 2.

Kandydaci z p. 1 byli przyjmowani na podstawie ocen rocznych z kursu wstępnego. Kandydaci z p. 2 zdawali egzamin z tych samych przedmiotów, co wstępujący na kurs wstępny. Pozostali z p. 3 zdawali dodatkowo egzamin z religii, języka obcego, historii, geografii i przyrody. Poza tym obowiązywał ich egzamin ustny z języka polskiego, rachunków z geometrią oraz z drugiego języka nauczania (nie zdawano egzaminu z tego języka, gdy był on nauczany w danym seminarium jako przedmiot). Pod mianem języka nauczania w seminariach z niepolskim językiem nauczania lub z dwoma językami nauczania oraz języka nauczanego jako przedmiot w seminariach z polskim językiem nauczania należało rozumieć język ruski (ukraiński) lub białoruski w zakresie przewidzianym przez obowiązujące przepisy (np. art. 5 ustawy szkolnej)⁹⁰.

Rozporządzeniem ministra WRiOP z 30.05.1926 r. ustanowiono plan godzin szkolnych w państwowych seminariach nauczycielskich dwujęzycz-

⁹⁰ Dz. Urz. MWRiOP 1926, nr 10, poz. 114.

nych oraz z językiem ruskim (rusińskim), białoruskim lub litewskim jako przedmiotem nauki (tab. 10). Sprawa języka nauczania poszczególnych przedmiotów w seminariach dwujęzycznych miała być uregulowana osobnym rozporządzeniem. Można przypuścić, że w tego typu seminariach prowadzono te same zajęcia, co w szkołach powszechnych dwujęzycznych.

Plan godzin wprowadzony tym rozporządzeniem obowiązywał na kursach I-III już od r. szk. 1926/27. Decyzję o rozszerzeniu go na kursy IV-V mieli podjąć kuratorzy okręgów szkolnych. Od r. szk. 1926/27 Ministerstwo WRiOP na wniosek zainteresowanych kuratorów mogło wydawać osobne zarządzenia w sprawie wprowadzenia języka białoruskiego na kursy seminariów nauczycielskich województw wileńskiego i nowogródzkiego. Do tego czasu w żadnym seminarium nie prowadzono nauki języka białoruskiego⁹¹.

W r. szk. 1926/27 funkcjonowało 112 państwowych seminariów i kursów nauczycielskich z polskim językiem nauczania, 7 — polsko-ruskich, 2 — ruskie i 2 — niemieckie. W 12 seminariach z polskim językiem nauczania język ruski był obowiązkowym przedmiotem nauczania, a w 4 — białoruski, w 2 — litewski. Poza tym istniały 72 seminaria prywatne z polskim językiem nauczania, 7 — polsko-ruskich, 7 — ruskich, 1 — litewskie i 2 niemieckie.

W r. szk. 1927/28 funkcjonowało 115 państwowych seminariów i kursów nauczycielskich z polskim językiem nauczania (liczba seminariów z innymi językami nauczania nie zmieniła się). W 13 seminariach z polskim językiem nauczania język ruski (ukraiński) był obowiązkowym przedmiotem nauczania, w 7 — białoruski, w 1 — litewski. Poza tym istniało 78 seminariów prywatnych z polskim językiem nauczania (liczba seminariów prywatnych z innymi językami nauczania nie zmieniła się). Zdaniem Ministerstwa WRiOP wprowadzenie języków białoruskiego, ukraińskiego i litewskiego jako przedmiotów nauczania miało na celu osiągnięcie przez wychowanków zakładów wystarczającego przygotowania do udzielania nauki w szkołach z danym językiem nauczania⁹².

W 1930 r. w przededniu wyborów do parlamentu III kadencji minister WRiOP S. Czerwiński zarządził otwarcie z początkiem r. szk. 1930/31 utrakwistycznego polsko-białoruskiego państwowego seminarium nauczycielskiego im. Franciszka Bohuszewicza w Wilnie⁹³. W ciągu dwóch lat istnienia zorganizowano dwa kursy (I i II). Pełna organizacja tego seminarium miała trwać do 1935 r.

⁹¹ Dz. Urz. MWriOP 1926, nr 10, poz. 116.

⁹² *Materiały odnoszące się do działalności rządu za rok 1928...*, s. 331-332; *Oświata i szkolnictwo...*, s. 138.

⁹³ *Seminarium białoruskie*, „Myśl Narodowa”, 1930, nr 30; *Szkoły Rzeczypospolitej Polskiej w r. szk. 1930/31*, red. M. Falski, Warszawa 1933, s. 554-555.

Tabela 10. Plan godzin w seminarium nauczycielskim z językiem ukraińskim, białoruskim lub litewskim jako przedmiotem nauczania.

PRZEDMIOTY	KURSY					RAZEM
	I	II	III	IV	V	
religia	2	2	2	2	2	10
język polski	4	4	4	4	4	20
drugi język	4	4	4	4	4	20
język obcy	2	2	2	2	2	10
historia	2	2	2	2	2	10
geografia	3	3	3	-	2	11
matematyka	4	3	3	2	2	14
fizyka z chemią i mineralogią	3	3	2	2	-	10
biologia (botanika, zoologia i anatomia z fizjologią) i higiena	2	2	4	-	2	10
muzyka; śpiew i gra na skrzypcach	2	3	2	2	3	12
ćwiczenia cieleśne	2	2	2	2	2	10
kalligrafia	1	-	-	-	-	1
rysunki	2	2	2	2	-	8
rolnictwo	2	2	2	-	-	6
psychologia i nauki o człowieku	-	-	-	-	-	-
pedagogiczne	-	-	-	6	5	11
				6	6	12
RAZEM	35	35	35	36	36	177

W r. szk. 1930/31 funkcjonowało 231 seminariów państwowych z polskim językiem nauczania, 10 z ruskim (ukraińskim), 5 z niemieckim i 1 polsko-białoruskie. W 46 seminariach z polskim językiem nauczania język ruski był obowiązkowym przedmiotem nauczania, w 9 — białruski, w 1 — litewski. Poza tym istniało 61 seminariów prywatnych z polskim językiem nauczania (w 15 nauczano jako przedmiotu języka ukraińskiego), 8 — z ruskim (ukraińskim) i 4 — z niemieckim⁹⁴. Zakłady kształcenia nauczycieli w r. szk. 1930/31 z białoruskim językiem nauczania (-nym) przedstawia tab. 11. Interesujące są dane odnośnie języka ojczystego uczniów państwowych seminariów nauczycielskich m. Wilna w latach 1925/26 — 1934/35. Dowodzą one, że liczba Białorusinów kształcących się w tych placówkach była niewielka. Wydaje się, że władzom polskim zależało na wprowadzeniu do szkół z białoruskim językiem nauczania jak najwięcej nauczycielstwa polskiego, natomiast nie zależało im na likwidacji niedoboru wykwalifikowanej kadry nauczycielskiej do nauczania tego języka. Poza tym rzeczą wątpliwą jest, aby każdy absolwent seminarium nie-Białorusin zdołał nauczyć się języka białoruskiego, jak również poznać i przyswoić

⁹⁴ *Szkoły Rzeczypospolitej Polskiej w r. szk. 1930/31*, s. 554-555.

Tabela 11. Zakłady kształcenia nauczycieli w r. szk. 1930/31 z białoruskim językiem nauczania (-nym).

Powiat: Miejscowość	Nazwa szkoły	Język naucza- nia	Kl. A S V	Kontakto- w Luz	Czas nauki indywidual- nej	Sal- naukowych		Nauczyciele		Uczniowie
						lek- cyj- nych	spec- jal- nych	ogółem	w tym: z spec- jalizacją	
Dziewina Bocury	Sem. Naucz. Państwowe Męskie kurs przygotowawczy	p(b,n) p(b,n)	0-III 0	4 .	169 .	4 .	4 .	1 .	(4) .	110 25
Dł. Włcho	Sem. Naucz. Państwowe Żeńskie im. królowej Jadwigi	p(b,n)	I-V	6	227	5	4	11	(2)	159
	Sem. Naucz. Państwowe m. Br. Holczkowskiego (katechetyczny)	p(b,n)	I	.	77	.	.	8	(1)	41
	Sem. Naucz. Państwowe Męskie im. T. Zana	p(b,n)	I-V	7	258	7	9	14	(10)	217
	Kurs Naucz. Państwowy	p(b)	I	2	36	2	.	5	(1)	38
Traki	Sem. Naucz. Państwowe: Żeńskie	p(b,n)	I-V	5	142	5	4	15	(5)	189
Nieszyce	Sem. Naucz. Państwowe Męskie kurs przygotowawczy	p(b,f,a) p(f)	0-V 0	7 0	281 .	7 1	3 .	12 .	(8) .	221 24
Słomino	Sem. Naucz. Państwowe Męskie kurs przygotowawczy	p(b,n) p(b,n)	0-V 0	6 0	242 .	6 1	4 .	16 .	(9) .	151 14
	Sem. Naucz. Prywatne Żeńskie, S.S. Niepokalan- nek (pełne prawa)	p(b,f,n)	0-V	5	222	5	3	21	(5)	206
Szczawny	Sem. Naucz. Państwowe Męskie kurs przygotowawczy	p(a,f) p(a,f)	0-V 0	6 1	240 .	6 1	4 .	4 .	(8) .	156 19

ŹRÓDŁO: *Szkoły w RP w r. szk. 1930/31*, dz. cyt.

UWAGI: p — polski, b — białoruski, n — niemiecki, f — francuski.

kulturę białoruską w stopniu koniecznym („dostatecznym” wg ustawy szkolnej) i odpowiadającym potrzebom tej ludności do nauczania w szkołach powszechnych. Dowodzi tego podział przedmiotów według języka nauczania w szkołach utrakwistycznych, gdzie białoruski został raczej potraktowany marginesowo. Inną kwestią pozostaje fakt stopniowej likwidacji szkół białoruskich oraz dwujęzycznych, który mógł negatywnie wpływać na właściwe podejście kandydatów na nauczycieli do nauczania tego języka⁹⁵.

⁹⁵ J. Zaremba, *Stosunki narodowościowe w województwie nowogródzkim z uwzględnieniem tła socjalnego*, Warszawa 1939, s. 156.

Ustawa z dnia 11.03.1932 r. o ustroju szkolnictwa przesądziła o losie seminariów nauczycielskich. Art. 54 głosił: „W istniejących w chwili wejścia w życie ustawy niniejszej seminariach nauczycielskich wstrzymuje się przyjmowanie kandydatów na pierwszy kurs” tzn. na r. szk. 1932/33. Dopelnieniem tego było rozporządzenie ministra WRiOP z dnia 1.04.1933 r. o częściowym wykonaniu niniejszej ustawy, które zakazało przyjmowania kandydatów w r. szk. 1933/34 na II kurs, a w następnych latach odpowiednio na kursy wyższe⁹⁶. W ten sposób seminarium nauczycielskie istniało do r. szk. 1936/37 włącznie. Jak doniósł „Przegląd Wileński”, Kuratorium Okręgu Szkolnego Wileńskiego powiadomiło dyrektora Seminarium Nauczycielskiego im. Franciszka Bohuszewicza R. Ostrowskiego, że w związku z reorganizacją szkolnictwa placówka ta z końcem r. szk. 1931/32 ulega rozwiązaniu. Powyższa decyzja dotyczyła jedynie tego seminarium⁹⁷. Kuratorium wileńskie zamiar swój zrealizowało.

Wraz z likwidacją seminariów i kursów nauczycielskich społeczeństwo białoruskie nie otrzymało żadnej rekompensaty w postaci 3-letnich liceów pedagogicznych czy też 2-letnich pedagogiów, które przejęły kształcenie kandydatów na nauczycieli szkół powszechnych. Począwszy od r. szk. 1937/38 w Wilnie istniało Państwowe Pedagogium, przy czym nic nie potwierdza faktu, iż był w nim nauczany język białoruski jako przedmiot⁹⁸.

W seminarium kształcono od podstaw nowe kadry nauczycielskie, natomiast nauczyciele czynni nie posiadający kwalifikacji (tzw. czasowo kwalifikowani) zostali zobowiązani do ich nabycia w trybie przewidzianym przez odpowiednie przepisy. Sprawę tę uregulowała ustawa z dnia 27.05.1919 r. o ustalaniu i wynagradzaniu nauczycieli publicznych szkół powszechnych. Według tej ustawy osoba, która ukończyła co najmniej 6 klas szkoły średniej lub seminarium z niepolskim językiem nauczania, była zobowiązana do zdania egzaminu z języka polskiego, historii Polski i geografii Polski (uczniowie szkół średnich — dodatkowo egzaminu pedagogicznego) oraz egzaminu praktycznego⁹⁹. W interpretacji Centralnej Białoruskiej Rady Szkolnej, nauczycielem szkoły powszechnej mogła być osoba, która ukończyła seminarium nauczycielskie (rosyjskie) lub posiadała świadectwo ukończenia co najmniej 6 klas szkoły średniej lub posiadała świadectwo nauczyciela szkoły początkowej i ukończyła tzw. końcowy kurs humanistyczny na polskich kursach nauczycielskich. Poza tym każdy z kandydatów musiał mieć potwierdzenie odbytych kursów nauczycielskich lub zaświadczenie Centralnej Białoruskiej Rady Szkolnej o posiadanych kwalifikacjach do nauczania w języku białoruskim¹⁰⁰.

⁹⁶ DzURP 1932, nr 38, poz. 389; DzURP 1933, nr 32, poz. 281.

⁹⁷ *Krok wstecz*, „Przegląd Wileński” 30.04.1932, nr 8.

⁹⁸ *Rocznik statystyczny m. Wilna 1937*, Wilno 1939.

⁹⁹ DzPPP, nr 44, poz. 311.

¹⁰⁰ *Jak adkryć...*, s. 6.

Nauczyciele czasowo kwalifikowani mogli zajmować stanowiska do dnia 31.01.1925 r., następnie termin ten przesunięto na 31.08.1927 r., po czym ostatecznie ustalono na 31.08.1928 r.¹⁰¹

Według danych urzędowych, w r. szk. 1925/26 z nauczycieli szkół polsko-białoruskich tylko 1 posiadał pełne kwalifikacje, 10 było czasowo kwalifikowanych, natomiast 12 nie posiadało kwalifikacji. Na 12 nauczycieli szkół białoruskich 3 posiadało kwalifikacje, zaś 9 było czasowo kwalifikowanych. Według stanu na dzień 1.12.1925 r. w publicznych szkołach powszechnych uczyło ogółem 276 nauczycieli narodowości białoruskiej, w tym 221 w czterech województwach północno-wschodniej Polski¹⁰². Według ankiety przeprowadzonej przez Centralną Białoruską Radę Szkolną, na ziemiach zamieszkałych przez ludność białoruską znajdowało się 628 nauczycieli narodowości białoruskiej, z czego w szkolnictwie pracowało 40 (białoruskie szkoły publiczne — 5, polskie szkoły publiczne i prywatne — 25 i 10). Na 628 nauczycieli narodowości białoruskiej polskie kursy dokształcające ukończyło tylko 96 osób, natomiast kursy białoruskie — 56 osób. Obywatelstwo polskie posiadały tylko 304 osoby¹⁰³.

Ustawę z dnia 27.05.1919 r. w części dotyczącej kwalifikacji zastąpiło rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 6.03.1928 r. oraz rozporządzenie wykonawcze z dnia 23.09.1928 r. Tymi aktami prawnymi wprowadzono jednolite kwalifikacje dla nauczycieli szkół powszechnych. Kwalifikacje zawodowe do nauczania wszystkich przedmiotów w szkołach powszechnych dawało świadectwo ukończenia państwowego lub prywatnego z prawami szkół państwowych zakładu kształcenia nauczycieli (seminarium, kursy, pedagogium). Kwalifikacje uprawniały do nauczania w języku polskim lub w polskim i innym (ukraińskim, białoruskim i litewskim)¹⁰⁴.

Wyjątkowo do r. szk. 1930/31 można było nabywać kwalifikacje do nauczania w innym języku niż polski. Osoba posiadająca kwalifikacje do nauczania w języku polskim mogła rozszerzyć je na drugi język nauczania poprzez zdanie ulgowego egzaminu uzupełniającego na podstawie przepisów określonych przez ministra WRiOP. Za dowód zdania takiego egzaminu dla uzyskania kwalifikacji do nauczania w języku białoruskim, ruskim (rusińskim) lub litewskim uważano świadectwa uprawniające do nauczania w tych językach, wydane na mocy ukończenia i zdania egzaminu z wynikiem co najmniej dostatecznym na państwowych kursach dokształcających lub na państwowych kursach wakacyjnych dla nauczycieli szkół powszechnych lub świadectwa zdania egzaminu określonego osobnym rozporządzeniem ministra WRiOP. Pełne kwalifikacje zawodowe uzyskiwało się po 2-letniej

¹⁰¹ DzPPP, nr 44, poz. 311; DzURP 1925, nr 13, poz. 88; DzURP 1927, nr 94, poz. 642.

¹⁰² *Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1925/26*, Warszawa 1927.

¹⁰³ „Białoruskaja Dola” 7.03.1925 r., nr 17.

¹⁰⁴ DzURP 1928, nr 28, poz. 258; DzURP 1928, nr 98, poz. 881.

pracy nauczycielskiej w wymiarze 14 godzin tygodniowo w publicznej szkole powszechnej i zdaniu egzaminu praktycznego¹⁰⁵.

Polskie władze szkolne zorganizowały trzy kursy dokształcające dla nauczycieli publicznych szkół powszechnych z białoruskim językiem nauczania (-nym). W r. szk. 1921/22 w Krakowie odbył się kurs dla 250 nauczycieli białoruskich. W zasadzie był to kurs polonistyczny, gdyż język białoruski był jednym z przedmiotów nauczania. Na 215 absolwentów niespełna połowa została zatrudniona w okręgach szkolnych białostockim, wileńskim, poleskim i wołyńskim. Do szkół białoruskich trafiły nieliczne osoby, pozostali znaleźli się w szkołach polskich w Polsce centralnej lub w ogóle zostali bez zatrudnienia. Poza tym kurs odbywał się w okresie poprzedzającym wybory do polskiego parlamentu w 1922 r. W ocenie działaczy białoruskich, kurs miał na celu odciążenie nauczycieli białoruskich od kampanii wyborczej. Następne kursy odbyły się w Wilnie dla 100 osób w r. szk. 1925/26 i ponownie w Krakowie dla 40 osób w r. szk. 1927/28¹⁰⁶. W latach 1925-1930 organizowane były również 3-tygodniowe wakacyjne kursy języka białoruskiego dla nauczycielstwa szkół powszechnych. W 1925 r. zorganizowano kurs w Nieświeżu (Okręg Szkolny Poleski)¹⁰⁷. W 1927 r. odbyły się kursy początkowe w Lidzie (OS Białostocki), Nieświeżu (OS Poleski) i Święcianach (OS Wileński). Ministerstwo WRiOP zastrzegło, że „wobec zamierzonego wprowadzenia przepisów uzależniających dalsze zatrudnienie na posadzie nauczycielskiej od dokładnej znajomości języka miejscowego, udział w specjalnych kursach dokształcających może mieć doniosłe znaczenie dla zainteresowanego, zwłaszcza tymczasowego nauczycielstwa¹⁰⁸. W 1928 r. zorganizowano kursy początkowe w Prużanie (OS Poleski) i Słoniemiu (OS Wileński) oraz kurs końcowy w Nieświeżu (OS Wileński), a także prywatny kurs wakacyjny w Grodnie (OS Warszawski)¹⁰⁹.

W 1929 r. odbyły się kursy w Prużanie (OS Poleski) i Grodnie (OS Warszawski)¹¹⁰. Ostatni kurs zorganizowano w 1930 r. ponownie w Prużanie (OS Poleski), na którym korzystano m.in. z podręcznika B. Taraszkiewicza *Białoruskaja hramatyka dla szkou*¹¹¹.

¹⁰⁵ Tamże; *Materiały odnoszące się do działalności rządu za rok 1928...*, s. 329-330.

¹⁰⁶ J. Kornecki, *Szkolnictwo dla mniejszości narodowych w Polsce*, Warszawa 1929, s. 14; K. Srokowski, *Sprawa narodowościowa...*, s. 13; *Materiały... za rok 1928*, s. 332; *Jubileusz szkolnictwa białoruskiego*, „Przegląd Wileński” 8.11.1925 r., nr 18; Sejm RP, Okres I; Spr. sten. z dnia 1.07.1924 r., łam 9, przem. ks. A. Stankiewicza; Sejm RP, Okres I, Druki, Wniosek nagły posłów Klubu Białoruskiego w sprawie przesładowania szkolnictwa białoruskiego z dnia 14.12.1922 r., druk nr 35; Sejm RP, Okres II; Spr. sten. z dnia 4.06.1928 r., łam 25, przem. J. Stankiewicza.

¹⁰⁷ Dz. Urz. MWRiOP 1925, nr 8, poz. 83.

¹⁰⁸ Dz. Urz. MWRiOP 1927, nr 7, poz. 98.

¹⁰⁹ Dz. Urz. MWRiOP 1928, nr 4, poz. 84; Dz. Urz. MWRiOP 1928, nr 7, poz. 127.

¹¹⁰ Dz. Urz. MWRiOP 1929, nr 5, poz. 64.

¹¹¹ Dz. Urz. KOS Poleskiego 1930, nr 5, poz. 7.

Niezmiernie ważną dla nauczycielstwa szkół publicznych była ustawa z dnia 1.07.1926 r. o stosunkach służbowych nauczycieli, tzw. pragmatyka nauczycielska, której postanowienia w niemal niezmienionym kształcie przetrwały do końca II Rzeczypospolitej. Według tej ustawy, kandydat na nauczyciela winien był posiadać m.in. pełne kwalifikacje zawodowe, obywatelstwo polskie, nieskazitelną przeszłość i zdolność do działań prawnych oraz znajomość języka polskiego w słowie i piśmie. Nie mogły być mianowane osoby karane m.in. za działalność na szkodę państwa polskiego. Objęcie posady poprzedzało złożenie przysięgi służbowej, mówiącej o wierności Rzeczypospolitej Polskiej, przestrzeganiu ustaw i rozporządzeń oraz sumiennym wykonywaniu obowiązków szkolnych. Nauczycielowi nie wolno było m.in. wchodzić w związki z mowy mogące zakłócić należyty bieg zarządu państwowego daną placówką szkolną. Nauczyciel mógł być przeniesiony, gdy m.in. wymagało tego dobro szkoły lub zmiana organizacji szkoły (np. z powodu zmiany języka nauczania)¹¹².

Rozporządzeniem ministra WRiOP Kazimierza Bartła z dnia 6.12.1926 r. kuratorom okręgów szkolnych poleskiego, wileńskiego i wołyńskiego oraz białostockiego w odniesieniu do powiatów lidzkiego, nowogródzkiego, słonimskiego, włożyńskiego, grodzieńskiego i wołkowyskiego oraz gmin białowieskiej, masiewskiej i suchopolskiej powiatu bielskiego przekazano prawo mianowania, przenoszenia i zwalniania nauczycieli publicznych szkół powszechnych. Dopiero w 1933 r. przepisy te zostały rozciągnięte na obszar całej Polski¹¹³.

Pragmatyka nauczycielska posłużyła się kilkoma pojęciami (np. dobro szkoły), nie podając dokładnej definicji tych terminów. Interpretacja należała do miejscowych władz szkolnych, które zyskały jeszcze jeden skuteczny sposób eliminowania nieprawomyślnych obywateli¹¹⁴.

X. Realizacja dekretu o obowiązku szkolnym na obszarze północno-wschodniej Polski

Podstawą przepisów dotyczących realizacji szkolnictwa powszechnego w Polsce był dekret o obowiązku szkolnym z dnia 7.02.1919 r. Obowiązkiem szkolnym objęto dzieci w wieku 7-13 lat. Za nieposyłanie dzieci do szkoły groziły kary aresztu lub grzywny. Spośród ziem zamieszkałych przez ludność białoruską, które znalazły się w granicach II Rzeczypospolitej, w chwili wejścia w życie dekret ten objął tylko powiaty białostocki, bielski

¹¹² DzURP 1926, nr 92, poz. 530; DzURP 1926, nr 131, poz. 787; DzURP 1927, nr 67, poz. 512; DzURP 1928, nr 47, poz. 462; DzURP 1932, nr 91, poz. 773; DzURP 1932, nr 104, poz. 873; Dz. Urz. MWRiOP 1933, nr 5, poz. 95; *Materiały... od 15 maja 1926 do 31 grudnia 1927...*, s. 135.

¹¹³ Dz. Urz. MWRiOP 1927, nr 2, poz. 24; Dz. Urz. MWRiOP 1933, nr 5, poz. 95.

¹¹⁴ por.: *Szkolnictwo a władze administracyjne*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1928, nr 8, s. 173.

i sokólski. Faktycznie obowiązek szkolny na terenie tych powiatów został wprowadzony dopiero w 1925 r.¹¹⁵

Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 30.11.1922 r. moc obowiązującą dekretu rozciągnięto na województwa nowogródzkie, poleskie, wołyńskie oraz powiaty grodzieński i wołkowyski i gminy białowieską, masiewską i suchopolską powiatu bielskiego województwa białostockiego¹¹⁶. Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 16.03.1923 r. objęto nim okręg administracyjny wileński¹¹⁷. Faktyczne wprowadzenie obowiązku szkolnego na obszarze północno-wschodniej Polski nastąpiło dopiero w 1928 r.¹¹⁸ Jednolity dla całego państwa obowiązek szkolny wprowadziła ustawa o ustroju szkolnym z dnia 11.03.1932 r. Jednakże wprowadzenie powszechności nauczania nie było możliwe z powodu wzmózonego przyrostu dzieci w latach trzydziestych¹¹⁹. Przez cały okres międzywojenny znaczna część dzieci będąca w wieku szkolnym nie pobierała nauki. Jednak częściowe rozwiązanie tego problemu w postaci rozwoju szkolnictwa prywatnego — w przypadku ludności białoruskiej — nie znalazło uznania polskich władz oświatowych, o czym zdecydowały względy natury politycznej.

Змест

У 1920 г. Польшча прыняла міжнародныя абавязальствы ў галіне аховы правоў нацыянальных меншасцей, змешчаныя ў Малым Версальскім мірным дагаворы. З гэтага вынікала неабходнасць забеспячэння жыхарам, які належалі да этнічных меншасцей, сваіх школ, выхаваўчых і рэлігійных устаноў, права засноўваць грамадскія арганізацыі. Канстытуцыя Польшчы ад сакавіка 1921 г. заяўляла аб роўнасці ўсіх грамадзян, нягледзячы на іх нацыянальнасць, веравызнанне, мову і расу. На практыцы канстытуцыйныя правы нацыянальных меншасцей засталіся на паперы. Беларускае школьніцтва існавала толькі ў сімвалічных памерах. У выніку дзеянняў дзяржаўнай і школьнай адміністрацыі беларускія прыватныя школы не мелі ніякіх шанцаў.

¹¹⁵ DzPPP, nr 14, poz. 147; Dz. Urz. MWRiOP 1923, nr 8, poz. 63; Dz. Urz. MWRiOP 1925, nr 1, poz. 5;

¹¹⁶ Dz. Urz. MWRiOP 1922, nr 32, poz. 424.

¹¹⁷ Dz. Urz. MWRiOP 1923, nr 7, poz. 52.

¹¹⁸ Dz. Urz. MWRiOP 1928, nr 7, poz. 117; *Materiały... za rok 1928...*, s. 322.

¹¹⁹ por.: M. Falski, *Potrzeby szkolnictwa powszechnego w okresie wzmózonego przyrostu dzieci*, Warszawa 1929.